

Comparative Reading of the Narrative Poem "Devil" by Lermontov and "Yakolya and His Loneliness" by Taqi Modarresi from the Perspective of Mythological Thematics

Seyedeh Delaram Kasi¹, Mahsa Rone^{2*}

1. Master's student in Persian Language and Literature, Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran.
2. Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran

Received date: 08.06.2024

Accepted date: 04.10.2024

Abstract

Persian novels of the 1930s and 1940s encompass common themes such as loneliness, despair, frustration, fear, and suspicion regarding individual and social relationships. Taqi Modarresi wrote "Yakolya and His Loneliness" influenced by the political and social atmosphere of the 1930s, especially the conditions following the coup of August 19, 1953. The author's familiarity with the Bible is evident both in the writing style and content of this novel. The oppressive atmosphere of that era compelled the author to express his political concerns through myth and symbolic language. Mikhail Lermontov, the Russian poet, also influenced by the political and social conditions in Russia after the Decembrist uprising, sought refuge in biblical myths to escape the frustration and alienation of the intellectual class, composing the narrative poem "Devil" (1838), which reflects his disillusionments. The similarity in the political and social origins of these two works, the thoughts and beliefs of the two authors, shared themes, and their utilization of the Old Testament and the story of "Tamar" necessitate a comparative study employing mythological thematics between these

---

*Corresponding Author's E-mail: rone@hum.ikiu.ac.ir

two works, using a descriptive-analytical method. This study shows that Modarresi drew from the story of "Tamara" in the Book of Genesis, while Lermontov utilized the story from the second part of Samuel in the Bible, revealing shared themes such as despair, loneliness, alienation, protest, and love, influenced by the social conditions of the authors' times in both narratives.

Keywords: Comparative literature; thematics; *Yakolya and His Loneliness*; Taqi Modarresi; Devil; Lermontov.

Research Background

Previous studies have interpreted "*Yakolya and His Loneliness*" from various perspectives. Mousipour, in her thesis titled "The Myth of Twins in Contemporary Persian Novels with Emphasis on 'Boo-Fur' and '*Yakolya and His Loneliness*, 'Malakout,' and 'The Body of Farhad'" (2016), Nasiri Gahrz in "Review and Analysis of Narrative Elements in the Novels '*Yakolya and His Loneliness*' and '*The Date Palm*' by Taqi Modarresi and Hossein Fattahi" (2015), and Dehghan-Nejad in "The Reflection of Confessional Literature in Selected Political Novels after the 1953 Coup" have each interpreted "*Yakolya and His Loneliness*" with a unique approach. Additionally, articles have separately analyzed the two works discussed in this research, including "The Reflection of Ancient Times and Biblical Prose in Taqi Modarresi's Works" (2004) by Shiri and "The Reflection of the Theme of the Devil's Apology in Persian Novels with Emphasis on '*Yakolya and His Loneliness*' and '*Malakout*'" (2020) by Farahani et al. Some research works, such as "The Influence of Nima and Shahryar from Lermontov's " Devil " (2011) by Pourhamdollah, have focused on the influence of Lermontov's " Devil " on Iranian poets. However, as the review of research background indicates, no studies have yet conducted a comparative analysis of "*Yakolya and His Loneliness*" and the narrative poem " Devil," considering the similarities in the political and social origins of these two works.

Research Objectives and Questions

The goals of this article include uncovering the impacts of the political and social conditions of both authors' societies on their thought systems, examining the influence of a specific period in Iran and Russia, and reflecting on this in " Devil " and "Yeklia and His Loneliness." Additionally, it aims to identify the commonalities

and the nature of the influences of Modarresi and Lermontov from the myth of "Tamar" in the Torah. In this research, following the approach of American comparatists, we intend to answer two main questions:

1. How have the relatively similar political and social origins of the era of Lermontov and Modarresi influenced the similarities between these two works?
2. How have " Devil " and "Yakolya and His Loneliness" been affected by the mythological themes of the story of "Tamar" in the biblical prototype?

Main Discussion

Themes such as loneliness, despair, distrust, fear, and suspicion of social relationships are common in Persian novels of the 1930s and 1940s. Following the coup of August 19, 1953, "when social life became unbearable, inner life gained importance, and the anxiety of the time and the futile, exhausting search of a generation wanting to change the world was expressed in works inspired by a pessimistic romanticism. With the rise of oppression, feelings of emptiness and futility overwhelmed intellectuals, and the optimism and excitement of the years 1941-1951 gave way to a kind of disillusionment" (Mirabedini, 1998, Vol. 1, p. 276). This sense of frustration and self-loathing led intellectual writers to retreat into allegorical-mythical stories. Modarresi himself considers the writing of his third work, "Yakolya and His Loneliness," to be, on one hand, a result of his personal and political frustrations in the post-coup era and, on the other hand, a product of his familiarity with the Bible (Modarresi, 1989, p. 25). He constructed an ancient biblical myth into a story that reflects the fated and unavoidable destiny of humanity and the failure of intellectuals who cannot intervene in social matters, believing that the only way to escape loneliness is to surrender to ancient love and beauty.

In November 1825, following the death of Tsar Alexander I in Russia, events unfolded that led to a rebellion by the populace and army officers. According to Russian royal laws, the throne should have passed to Alexander's second brother, Constantine, as he had no children. However, according to a letter written by Alexander I before his death, the throne passed to his third brother, Nicholas I. The reformist nobles and dissatisfied officers conspired to support Constantine against Nicholas I, and ultimately, the rebels were shot by the Tsar's orders. This failed uprising in Russia, known as the "Decembrist Uprising," also sparked opposition among intellectuals, poets, and major Russian writers against Nicholas I's autocratic

rule, among whom Lermontov was one (Mantifouri, 2022, pp. 298-306).

Both Taqi Modarresi and Mikhail Lermontov lived in societies plagued by oppression, despotism, unsuccessful movements, and the failure of freedom-seekers, alongside disillusioned and lonely intellectuals. They utilized myth and the Bible to symbolically reflect the pains of defeated humanity in their quest for freedom. In fact, due to the censorship prevailing in the post-coup society, Modarresi and Lermontov, influenced by the oppressive atmosphere of Russia following the Decembrist uprising, sought refuge in biblical myths and their characters to present human suffering in a new and symbolic narrative.

Conclusion

In this comparative study, the shared themes of the novel "Yakolya and His Loneliness" and the narrative of " Devil " have been analyzed in light of the biblical prototype and influenced by the political and social conditions of the creators' times. The results indicate that both Modarresi and Lermontov, affected by the movements of their era, understood the despair, loneliness, frustration, and alienation of the intellectual class. They symbolically drew upon a biblical myth to illustrate the mental turmoil, disorientation, and loneliness of intellectuals, as well as their feelings of helplessness in the face of societal violence. The creators of both works have symbolically utilized the character of the devil in reinterpreting the biblical story of "Tamar" to represent the autocratic rulers of their time. It is believed that both artists used the mythological narrative as a pretext for indirect and veiled criticism of the tyranny of their rulers, aiming to express their despair and frustration regarding the oppressive conditions of their society through these works. However, Modarresi utilized references to the Bible and its characters more extensively and prominently. In contrast, Lermontov's use of the biblical prototype is much more limited, relying primarily on thematic interpretations rather than symbolic uses of characters and places.

References

- Abbott, P. (2018). *Narrative literacy* (translated into Farsi by R. Pourazar et al.). Atrof.
- Abrahamian, E. (2020). *Coup* (translated into Farsi by M. Ebrahim Fattahi). Ney Publishing.
- Abrahamian, E. (2022). *Iran between two revolutions* (translated into Farsi by M. Ebrahim Fattahi and A. Gol Mohammadi). Ney Publishing.
- Afshar, N., et al. (2008). Russian culture: special issue on the Golden Age of Russian literature. *Cultural Advisory Journal of the Embassy of the Islamic Republic of Iran in the Russian Federation*, 21, 82-83.
- Aidelman, N. (2005). *Conspiracy against the Tsar* (translated into Farsi by A. Mohammad Eftekharezadeh). Afraz.
- Alboqbiš, A. (2017). Mythological semantics in comparative literature and its application. *Comparative Literature Studies*, 5(2), 158-177.
- Alghamari, M. (1999). *The influence of Islamic culture on Russian literature* (translated into Farsi by Mousa Bidaj). Islamic Propagation Organization, Art Bureau.
- Buckner, T. (1994). *History of world literature* (translated into Farsi by O. Rezaei). Farzanrouz.
- Dehbaši, A., & Modarresi, T. (1995). Interview with Taghi Modarresi." *Kelak*, 61-64, 270-286.
- Fader, K. (2006). *Russia* (translated into Farsi by Mahsa Khalili). Ghoghnoos.
- Ghobadi, H., et al. (2016). Mythological analysis of the novel *the Pain of Siavash* considering the impact of the coup of August 19, 1953 on the reflection of myths. *Mystical and Mythological Literature*, 12(42), 209-235.
- Giterman, V., & Kharabi, F. (1996). Notes on classical Russian literature. *Arghunon*, 9-10, 331-350.
- Hosseini, M. (2017). *Literary schools of the world*. Fatemi.
- Irañzadeh, N., & Arashakmal, Sh. (2019). The dual constructs of hope and despair in relation to social transformations in the novel *Yakolya and His Loneliness*. *Research in Persian Language and Literature*, 55, 127-153.
- Kaden, J. E. (2001). *Descriptive culture of literature and criticism* (translated into Farsi by K. Firouzmand). Shadgan.

- Lermontov, M. (1922). "Devil," (translated into Farsi by A. Timurtash), *No Behār*, 13, 1-3.
- Lermontov, M. (2009). *Selected passionate poems of Lermontov* (translated into Farsi by B. Dehqan Abkenar). Nokhostin.
- Mirabedini, H. (1998). *One hundred years of storytelling in Iran*. Cheshmeh.
- Mirsadeghi, J. (2015). *Elements of storytelling*. Sokhan.
- Mirski, D. S. (1975). *History of Russian literature* (translated into Farsi by E Younesi). Amir Kabir.
- Modarresi, T. (1989). The ancients called it fear and hope. *Kayhan Farhangi*, 6(70), 25-26.
- Modarresi, T. (2021). *Yakolya and his loneliness*. Farhang-e Javid.
- Montifori, S. (2022). *Romanovs 1613 to 1918* (translated into Farsi by A. Ghazizadeh). Ketabsara-ye Tandis.
- Mousipour, A. (2016). The myth of twins in contemporary Persian novels (focusing on *Boufe Kor*, *Yakolya and His Loneliness*, *Malakout*, and *The Body of Farhad*). Master's thesis. Payame Noor University, Rasht.
- Nafisi, S. (1988). *History of Russian literature (Until the End of the Pre-Revolutionary Period)*. Tehran: Khajeh Printing House.
- Najafzadeh, M., et al. (2013). The evolution of the concept of 'Night' in Persian poetry; from mystical symbolism to political metaphor as a local symbol. *Research in Persian Language and Literature*, 30, 95-121.
- Narvchatov, S. (1991). Lermontov: a short life, great achievements (translated into Farsi by Y. Ghanbar). *Adabestan*, 25, 44-47.
- Nasiri Gharaz, M. (2015). Examination and analysis of the narrative elements in the novel *Yakolya and His Loneliness* and *The Palm Tree Fairy*. Master's thesis, Islamic Azad University, Khalkhal.
- Pourhamdollah, M. (2011). The influence of Nima and Shahriar from the epic *Ahreman* by Lermontov. *History of Literature*, 3(64), 29-49.
- Praver, Z. (2019). *An introduction to comparative literary studies* (translated into Farsi by A. Anoushiri and M. Hosseini). Samt.
- Qasemzadeh, A., & Jafari Harfteh, E. (2013). Intertextual reading of the mythological novel *Yakolya and His Loneliness* by Taghi Modarresi. *Literary Researches*, 10(39), 113-132.

- Rezagholi, A. (2022). *Sociology of elite killing*. Ney Publishing.
- Sadeghi, Z., & Yahyaipur, M. (2010). The influence of Islam and eastern culture on the works of Mikhail Lermontov (writer of the Golden Age of Russian literature). *Comparative Literature*, 1(2), 239-256.
- Sepandlou, M. (2002). *Progressive writers of Iran: from constitutionalism to 1971 (history of the novel, short story, play, and literary criticism in contemporary Iran)*. Negah, Amir Kabir.
- Shiri, Gh. (2004). Reflection of the ancient era and biblical prose in the works of Taghi Modarresi. *Literary Researches*, 6(4), 85-102.
- Taslimi, A. et al. (2021). Examining the concept of ‘Otherness’ in Sartre’s play *Closed Door* and the novel *Yakolya and His Loneliness* by Taghi Modarresi from the perspective of Sartre’s existential philosophy. *Literary Studies and Research*, 12(19), 7-28.
- Yahyaipur, M. (2006). Causes of the element of loneliness in the works of Mikhail Lermontov. *Research in Foreign Languages*, 34, 105-118.
- Yahyaipur, M., & Sadeghi Sahalabad, Z. (2011). *Lermontov and the East*. Research Institute of Humanities and Cultural Studies.
- Zarei, Z. (2015). Structural analysis of Taghi Modarresi’s works (*Yakolya and His Loneliness, Sharifjan Sharifjan, Absent People*).” Master’s thesis. Payame Noor University, Shiraz.

خوانش تطبیقی شعر روایی «اهریمن» سروده لرمان توف و یکلیا و تنها ی او از تقدیم مدرسی، از منظر مضمون‌شناسی اسطوره‌ای

سیده دلارام کاسی نوده^۱، مهسا رون^{۲*}

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی، قزوین، ایران.

۲. استادیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی، قزوین، ایران

دریافت: ۱۴۰۳/۰۳/۱۹
پذیرش: ۱۴۰۳/۰۷/۱۳

چکیده

رمان‌های فارسی دهه سی و چهل مشتمل بر مضامین مشترکی همچون تنها ی، نالمیدی، سرخوردگی، ترس و سوءظن به روابط فردی و اجتماعی است. تقدیم مدرسی یکلیا و تنها ی او را، متأثر از فضای سیاسی - اجتماعی دهه سی، بیویژه اوضاع پس از کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲، نوشت. ردپای آشنایی نویسنده با کتاب مقدس نیز هم در سبک نوشتار و هم در محتواهای این رمان مشهود است. فضای خفقان‌بار آن دوران نویسنده را ناگزیر کرده تا دغدغه‌های سیاسی خود را در پس اسطوره و زبان نمادین بیان کند. میخائيل لرمان توف، شاعر روس، نیز متأثر از اوضاع سیاسی - اجتماعی روسیه، پس از شکست قیام «دکابریست‌ها»، برای فرار از سرخوردگی و نالمیدی و طردشدن قشر روشنفکر، به اسطوره‌های توراتی پناه برد و منظومه روایی «اهریمن» (۱۸۳۸) را که بازتابی از سرخوردگی‌های او بود سرود. شباهت خاستگاه سیاسی - اجتماعی خلق این دو اثر، افکار و عقاید دو نویسنده، مضامین مشترک و بهره‌گیری خالقان هر دو اثر از عهد عتیق و قصه «تamar»، ضرورت پژوهشی با رویکرد تطبیقی و با بهره‌گیری از مضمون‌شناسی اسطوره‌ای را بین این دو اثر، به روش توصیفی - تحلیلی، تقویت می‌کند. این مطالعه نشان می‌دهد مدرسی برای خلق اثر خود از داستان «تamar» در سفر آفرینش و لرمان توف از داستان قسمت دوم سموئیل از کتاب مقدس بهره گرفته‌اند و مضامین مشترکی

* نویسنده مسئول:

Email: rone@hum.ikiu.ac.ir

همچون نالمیدی، تنهايی، طردشدنگی، اعتراض، عشق و...، متأثر از اوضاع اجتماعی زمانه خالقان اثر، در هر دو روایت دیده می‌شود.

واژه‌های کلیدی: ادبیات تطبیقی، مضمون‌شناسی، یکلیا و تنهايی/او، نقی مدرّسی، اهریمن، لرمان‌توف

۱. مقدمه

مضامینی همچون تنهايی، نالمیدی، بی‌اعتمادی، ترس و سوءظن به روابط اجتماعی و... در رمان‌های فارسي دهه سی و چهل مضامینی مشترک است. با وقوع کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲، «وقتی زندگی اجتماعی غیرقابل تحمل شد، زندگی درونی اهمیت یافت و اضطرابِ دوران و جستجوی بی‌حاصل و توان‌فرسای نسلی که می‌خواست جهان را تغییر دهد، در قالب آثاری ملهم از رمان‌تیستی بدینانه به نمایش درآمد. با اوج‌گیری خفقان، احساس پوچی و بیهودگی بر روشنفکران غلبه کرد و خوشبینی و هیجان‌زدگی سال‌های ۱۳۳۰-۱۳۲۰ جای خود را به نوعی سرخوردگی داد» (میرعبدیینی، ۱۳۷۷: ۲۷۶). این احساس سرخوردگی و بیزاری از خود و زمانه، نویسنده‌گان روشنفکر را بر آن داشت تا، با بازگشت به داستان‌های تمثیلی - اسطوره‌ای، به درون خود پناه ببرند. مدرّسی خود نگارش سومین اثرش، یکلیا و تنهايی/او، را از یک سو حاصل سرخوردگی‌های شخصی و سیاسی خود در زمانه پساکودتا و از طرف دیگر نتیجه آشنایی با کتاب مقدس دانسته‌است. (مدرّسی، ۱۳۶۸: ۲۵) یکلیا و تنهايی/او داستان عشق «یکلیا»، دختر پادشاه اورشلیم، به «کوشی»، چوپان پدرش است، که درنهایت به مرگ کوشی و بدنامی و طرد شدن یکلیا از قصر می‌انجامد، یکلیای سرگردان، درکنار رود «بابنه»، با شیطان، در هیئت پیرمردی، ملاقات می‌کند و داستان عشق «تاما را» و پادشاه کهن اورشلیم، «میکاهشاه»، را از او می‌شنود. «مدرّسی برای بیان مضمون تاریخی - فلسفی خود به نشی کهنه‌نما و غریب احتیاج داشت؛ پس به جایی که مضمون را گرفته بود، به تورات، روی آورد و روال روایتی عتیق کتاب مقدس را به کار گرفت» (میرعبدیینی، ۱۳۷۷: ۱-۳۴۳)؛ بنابراین بینامنتیت اثر مدرّسی با کتاب مقدس کاملاً مشهود و قابل اثبات است و نویسنده، متأثر از اوضاع خفقان‌بار جامعهٔ پس از کودتا، با باسازی اسطوره کهن تورات به‌اقتضای زمانه خود و دادن معانی جدید به آن، داستانی نوشت که بازتاب سرنوشت مقدّر و ناگریز انسان و شکست روشنفکرانی است که نمی‌توانند در امور اجتماعی مداخله کنند و تنها راه نجات از تنهايی را تسليم شدن به عشق و زیبایی کهن می‌دانند.

در نوامبر ۱۸۲۵، در روسیه نیز، با مرگ پادشاه الکساندر اول، وقایعی رخ داد که به شورش توده مردم و افسران ارتش انجامید. طبق قوانین سلطنتی روسیه، پادشاهی باید پس از الکساندر که فرزندی نداشت به برادر دومش - کنستانتین - واگذار می‌شد؛ اما طبق نامه‌ای که الکساندر اول، قبل مرگ خود، نوشته بود، سلطنت به برادر سوم - نیکلای اول - رسید. بسیاری از اشراف اصلاح طلب و افسران ناراضی، برای حمایت از کنستانتین، علیه نیکلای اول، دست به توطئه زدند و درنهایت، به دستور تزار، شورشیان را به توب بستند. این قیام نافرجم در روسیه که به «قیام دکابریست‌ها» معروف شد و نماد خشونت تزار بود و روشنفکران و شاعران و نویسندهای همچون پوشکین، چادایف، گوگول و لرمان توف را علیه سلطنت استبدادی نیکلای اول برانگیخت. لرمان توف شعر «مرگ شاعر» را بر ضد تزار روسیه سرود و او را مسبب مرگ پوشکین در تبعید دانست (مانتیفوری، ۱۴۰۱: ۲۹۸-۳۰۶). بازتاب بدینی‌های لرمان توف، که پیامد مسلم و گریزان‌پذیر شکست قیام دکابریست‌ها بود، در دیگر آثار او نیز مشهود است (یحیی‌پور، ۱۳۸۹: ۲۴۲).

لرمان توف منظومه «اهریمن» را به سال ۱۸۳۸ سرود و سردار معظم خراسانی ترجمه فارسی آن را، اول بار در سال ۱۳۰۱، در روزنامه نوبهار ملک‌الشعراء بهار، منتشر کرد. لرمان توف برای خلق شخصیت‌های این شعر روای از کتاب مقدس تورات، به عنوان پیش‌نمونه، وام گرفته است. «ابلیس لرمان توف به زمین می‌آید؛ اما به جای این که روحی شورو شود، عشق بیداری انسان او را دربرمی‌گیرد و به هیأت انسانی درمی‌آید که قربانی نامیدی و تنها بی و اندوه است. او سپس دلباخته شاهزاده‌ای به نام «تمارا» می‌شود که در دیری زندانی است و فرشتگان نگهبانی او را بر عهده دارند. این فرشتۀ مطروح، وقتی دل می‌بازد، صفات و ویژگی‌های انسانی را به خود می‌گیرد و مانند تمام دلباختگان، نگران و دلوپس و واله و شیفته می‌شود؛ تا جایی که احساسات نیکو و عشق، او را وامی دارد که آمده آشتی و سازش با آسمان‌ها شود...؛ اما به خاطر دلباختگی به تamarًا با فرشته نگهبان درگیر می‌شود... سرانجام با شکست ابلیس و مرگ تamarًا داستان به پایان می‌رسد. فرشتۀ نگهبان روح تamarًا را به آسمان می‌برد». (الغمري، ۱۳۷۸: ۱۴۳)

شباهت اوضاع سیاسی - اجتماعی زمانه تقی مدرسی و میخائیل لرمان توف چشمگیر است. هردو در جامعه‌ای درگیر خفقان، استبداد، جنبش‌های ناموفق، شکست آزادی خواهان، در کنار روشنفکرانی سرخورده و تنها زیست کرده‌اند و با بهره‌گیری از اسطوره و کتاب مقدس، کوشیده‌اند دردهای بشری شکست‌خورده را که به دنبال آزادی و رستگاری است، به صورت نمادین، بازتاب دهند.

در این پژوهش، پیرو رویکرد تطبیقگران آمریکایی، فارغ از ریشه‌یابی منبع تأثیر و تأثر دو اثر ادبی از یکدیگر، برآئیم تا به این دو پرسش پاسخ دهیم که خاستگاه سیاسی - اجتماعی نسبتاً مشابه عصر لرمان‌توف و مدرّسی چه تأثیری بر شbahات‌های دو اثر آنها گذاشته‌اند؟ و «اهریمن» و یکلیا و تنها‌یی او چگونه از مضامین اسطوره‌ای قصه «تamar» در پیش‌نمونه تواری متأثر شده‌اند؟

۱-۲. پیشینه تحقیق

در برخی از پژوهش‌ها به تفسیر یکلیا و تنها‌یی او از منظرهای مختلف پرداخته شده‌است؛ عاطفة موسی‌پور در پایان‌نامه خود با عنوان «اسطوره همزادان در رمان‌های معاصر فارسی با تکیه بر رمان‌های بوف‌کور، یکلیا و تنها‌یی او، ملکوت و پیکر فرهاد» (۱۳۹۵)، سیدمحمد نصیری گهراز در «بررسی و تحلیل عناصر داستانی رمان یکلیا و تنها‌یی او و پری نخلستان، تقی مدرسی و حسین فتاحی» (۱۳۹۴) و فاطمه دهقان‌نژاد در «بازتاب ادبیات اترافی در رمان‌های سیاسی برگزیده پس از کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲»، هریک با رویکردی ویژه، به تحلیل یکلیا و تنها‌یی او پرداخته‌اند. افزون بر این، مقالاتی نیز، به‌تفکیک، دو اثر مورد بحث در این پژوهش، را واکاوی و تحلیل کرده‌اند که برخی از آنها عبارتند از: «بازتاب عصر عتیق و نثر تواری در آثار تقی مدرسی» (۱۳۸۳) نوشته قهرمان شیری و «بازتاب مضامون اعتذار ابليس در رمان فارسی با تاکید بر رمان یکلیا و تنها‌یی او و ملکوت» (۱۳۹۹) بدقلم سودابه فرهادی و همکاران. در برخی آثار پژوهشی نیز همچون «تأثیرپذیری نیما و شهریار از منظومه اهریمن لرمان‌توف» (۱۳۹۰)، نوشته محمد پور‌حمدالله به تأثیرپذیری شاعران ایرانی از «اهریمن» لرمان‌توف توجه شده‌است؛ اما همانطور که بررسی پیشینه پژوهش نشان می‌دهد تاکنون در هیچ‌یک از تحقیقات انجام گرفته به بررسی و تحلیل تطبیقی داستان یکلیا و تنها‌یی او و منظومه روایی «اهریمن» متأثر از شbahات خاستگاه سیاسی - اجتماعی این دو اثر پرداخته نشده‌است.

۱-۳. روش تحقیق

در پژوهش حاضر، با بهره‌گیری از رویکرد تطبیقی و به‌ویژه توجه به نگرش «مضامون‌شناسی» و «پیش‌نمونه‌ها»، به روش توصیفی - تحلیلی دو اثر یکلیا و تنها‌یی او نوشته تقی مدرسی و شعر روایی «اهریمن» سروده میخائل لرمان‌توف بررسی و تحلیل و سپس با یکدیگر مقایسه خواهد شد.

۲. مبانی نظری

۱-۲. مضمون‌شناسی (Thematology)

برای مضمون (Them)، با معادل‌هایی همچون «درونمایه» و «نقش‌مایه» در زبان فارسی، معانی متعددی ذکر شده‌است. «مضمون یا «تم» یک اثر، موضوع آن نیست؛ بلکه فکر و ایده مرکزی آن است که ممکن است مستقیم یا غیرمستقیم بیان شده‌باشد؛ مثلاً مضمون اتللو که حساست است» (کادن، ۱۳۸۰: ۴۴۸). درونمایه یا مضمون دیدگاهی است که از خواندن اثر دریافت می‌شود یا مسئله و پرسشی است که با اشاره مستقیم یا غیرمستقیم در روایت تکرار می‌شود (ابوت، ۱۳۹۷: ۴۱۳). «درونمایه هر اثری جهت فکری و ادراکی نویسنده‌اش را نشان می‌دهد... گاهی اندیشه مسلط بر داستان، در قالب سخنان شخصیت‌های داستان (به‌ویژه قهرمان/ شخصیت اول) ذکر می‌شود» (میرصادقی، ۱۳۹۴: ۲۲۹).

بخشی از مطالعات ادبی تطبیقی به حوزه مضمون‌شناسی و پیش‌نمونه‌ها اختصاص دارد که طی آن پژوهشگر تطبیقی نشان می‌دهد که چگونه دو نویسنده یا شاعر در دوران‌های مختلف از مضمونی مشترک بهره برده‌اند. به‌گفته پراور^۱، «مضمون‌شناسی به ما کمک می‌کند که روح جوامع مختلف را در دوران مختلف و همچنین استعدادهای فردی را بررسی و مقایسه کنیم... مقبولیت و محبوبیت مضمون‌های گوناگون را در دوران مختلف بررسی کنیم و دربار فرازو فرود، و دلایل فرهنگی و سیاسی و اجتماعی آن اندکی تأمل کنیم» (پراور، ۱۳۹۸: ۹۴). پراور موضوعات مورد بحث در مضمون‌شناسی را به پنج بخش تقسیم کرده‌است:

الف. بازنمایی ادبی پدیده‌های طبیعی و واکنش انسان به آن‌ها در زبان‌ها و زمان‌های گوناگون، حقایق جاودانه حیات آدمی، مشکلات همیشگی انسان و الگوهای رفتاری؛

ب. بن‌مایه‌های تکرارشونده در ادبیات و قصه‌های عامیانه؛

ج. موقعیت‌های مکرر و نحوه برخورد نویسنده‌گان مختلف با آن؛ (بازتاب‌های متعدد یک رخداد تاریخی مشخص همچون بازتاب انقلاب ۱۷۸۹ فرانسه در آثار ادبی مختلف را نیز می‌توان یکی از شاخصه‌های مضمون‌شناسی دانست).

د. بازنمایی ادبی تیپ‌های مختلف که مشتمل بر گروه‌های صنفی، طبقات اجتماعی، نژادها و افرادی است که دیدگاه‌های خاصی نسبت به زندگی و جامعه دارند؛

1. Siegbert Salomon Prawer

۵. بازنمایی ادبی شخصیت‌های معروف اساطیری، افسانه‌ای، تاریخی یا ادبیات کهن (پراور، ۹۲-۹۱: ۱۳۹۸).

پژوهش حاضر را از سویی می‌توان در ذیل بخش «ج» از تقسیم‌بندی پراور گنجاند و برای پاسخ به این پرسش که «بازتاب شرایط سیاسی - اجتماعی و رخدادهای تاریخی زمانه دو هنرمند در اهربیمن و یکلیا و تنها‌ی او چگونه است؟» می‌کوشیم بازتاب رخدادهای تاریخی در عصر خالقان این آثار - کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ در ایران و قیام دکابریست‌ها در روسیه - را بازشناسی کنیم و مضامین مشترک این دو اثر ادبی را، که متأثر از اوضاع اجتماعی خالقان این آثار و مبتنی بر پیش‌نمونه توراتی است، واکاوی کنیم؛ اما از سویی دیگر، از آنجاکه این دو اثر، در دو سرزمین و دو دوره متفاوت، از پیش‌نمونه‌ای واحد، یعنی داستان «تamar» در عهد عتیق، الهام گرفته و آن را بازنمایی ادبی کرده‌اند، در ذیل بخش «ه» یعنی «بازنمایی ادبی شخصیت‌های اساطیری، افسانه‌ای، تاریخی یا ادبیات کهن» نیز قرار می‌گیرد.

از نظر پراور، مضامون‌شناسی تطبیقی نقشی مهم در تاریخ اندیشه‌ها ایفا می‌کند. به گفته او، این مطالعات چشم‌انداز روشی در دوره معاصر دارد: «روزگار ما درخصوص ریختن مضامین کهنه در ظرفی نو، به‌ویژه در بازتفسیر اساطیر کلاسیک و افسانه‌های گذشته، بسیار موفق بوده‌است» (پراور، ۹۳-۹۵: ۱۳۹۸).

دانیل هنری پاژو^۲، بیشتر با تمرکز بر سیر تاریخی مضامون‌شناسی و دگرگونی مضامین، بر این عقیده است که رویکرد تطبیقی مضامون‌شناسی باید در مسیر «خدمت به تاریخ» قدم بگذارد. به عقیده وی «برای آنکه پژوهش مضامون‌محور در خدمت به تاریخ قرار گیرد، باید تعاملی میان متن و تاریخ برقرار گردد... همچنین می‌تواند مضامون یک متن را با مضامین متون دیگر (امر تطبیقی) و با مضامین دیگری برای فهم و بیزگی خاص یک اثر مقایسه کرد و این مسئله را دریافت که چگونه مجموعه‌ای از متون از طریق واکاوی مضامون یا مضامین متعدد، تخیلی خاص می‌آفرینند؛ بدین ترتیب، مضامون‌شناسی در خدمت به تاریخ احساسات و اندیشه‌ها قرار می‌گیرد؛ زیرا اجازه می‌دهد بفهمیم چگونه می‌توان تخیلی مشخص را در دوره‌ای و از طریق اشکال ادبی معین و در چارچوب فضای فرهنگی مشخصی بیان کرد» (آلبوغبیش، ۱۳۹۶: ۱۶۵؛ به نقل از هنری پاژو، ۱۹۹۷: ۱۱۵). در واقع «مضامون‌شناسی و واکاوی کیفیت حضور یک مضامون یا چهره تاریخی یا اسطوره‌ای اولیه

2. Daniel_Henri Pageaux

در متن ادبی، یکی از روش‌های پژوهشی است. رجوع به پیش‌متن‌ها، اثبات وجود پیوند تاریخی میان اساطیر اولیه و روایت‌های منظوم با داستانی معاصر، استخراج جوانب مورد توجه از یک اسطوره در روایت معاصر و ابعاد فروگذاشته آن، و تبیین علل و عوامل این مسأله، ارکان اساسی تحقیق مضمون‌شناسانه را شکل می‌دهند» (براور، ۱۳۹۸: ۱۵۸).

۱-۱-۲. مضمون‌شناسی اسطوره‌ای

یکی از شاخه‌های مضمون‌شناسی تطبیقی «مضمون‌شناسی اساطیری» است؛ در این رویکرد تطبیقگران «داستان‌هایی را در ارتباط با چهره‌های مشهورتر اسطوره‌های کهن برمی‌گزینند و آن‌گاه روایات گوناگون نویسنده‌گان اروپایی را از متون عهد عتیق تا امروز مطالعه می‌کنند تا بینند چه تأثیری بر آنها نهاده است. مضمون‌شناسان افزون بر فراخوانی مورخان ادبی به تفکر درباره علت ناپدید شدن و پدیداری مجدد برخی اساطیر، ما را قادر می‌سازند که دقیقاً جنبه‌هایی از اسطوره را که نویسنده در نوشه‌های خود بر آن تأکید کرده است، ببینیم» (آلبوغیش، ۱۳۹۶: ۱۶۸؛ به نقل از روتون، ۱۳۹۴: ۹۹-۹۸). هنری پاژو نیز به همپوشانی و درهم‌تنیدگی مضمون و اسطوره تأکید کرده و گفته است: «یقیناً اسطوره با مضمون، شناسا، درونمایه، تصویر، نماد و الگو همپوشانی دارد و... مضماین، اساطیر، تصاویر، شخصیت‌ها و انگیزه‌ها جزئی از یک کل که همان متن است، قلمداد می‌شوند». (همان: ۱۶۶؛ به نقل از هانری پاژو، ۱۹۹۷: ۱۴۴-۱۴۵)

طبیقگر در دیدگاه مضمون‌شناسی تطبیقی، باید پس از یافتن دگرگونی‌های یک اسطوره در متن امروزی، مسیر دگردیسی را مثلاً متأثر از حوادث تاریخی - اجتماعی عصر خالقان اثر کشف و سپس تفسیر کند. چنین کاری سبب شناخت تفکر حاکم بر نویسنده‌گان و صاحب‌قلمان و حتی تفکر و عقیده حاکم بر جامعه مورد بررسی در یک بازه زمانی معین می‌شود.

جان وايت^۳، با تأکید بر مفهوم «پیش‌نمونه» (prefiguration) کارکردهای ساختاری در بازنمایی اسطوره‌ها را به رویی کاربردی این‌گونه طبقه‌بندی کرده است: «آثاری که اسطوره‌های کلاسیک را بازروایت می‌کنند؛ آثاری که بخش‌هایی از روایتی اسطوره‌ای را با آثار مدرن درهم می‌آمیزند؛ آثاری که در دنیای جدید به وقوع می‌پیوندد و در عین حال از ساختاری اساطیری برخوردارند؛ و آثاری که بن‌مایه‌ای اسطوره‌ای بخشی از روایت آنها را تشکیل می‌دهد اما به صورتی یکپارچه در طول اثر حضور

3. John White

ندارد» (پراور، ۱۳۹۸: ۹۶) به نقل از وايت، بي: تا: ۹۰-۹۱؛ بنابراین تطبیقگر، بعد از شناسایي مضمون اسطوره‌ای مشترک در دو یا چند متن، باید روایت ابتدایی آن اسطوره را در پیش‌نمونه بباید و با کشف نمایی منسجم و کلی از آن روایت در متن، کیفیت بازتاب آن را در متن معاصر تحلیل کند و دریابد کدام جنبه و بُعد روایت اسطوره‌ای مورد توجه قرار گرفته است.

وجود پیش‌نمونه تواریخی واحد، یعنی اسطوره‌ة تamar در یکلیا و تنها ی او و اهریمن زمینه مقایسه مضامین مشترک اسطوره‌ای در این دو اثر را فراهم می‌آورد. در عهد عتیق از دو زن با نام «تamar» نام برده شده است. اول در سفر پیدایش، به عنوان عروس یهودا، پسر یعقوب (ع) که موردنظر مدرسی بوده است و در بخش دوم سموئیل، به عنوان دختر داود پادشاه، که توسط آمنون، برادر ناتنی خود از همسر دیگر داود، مورد تجاوز قرار گرفت و در نهایت هم ابشارلوم، برادر تنی تamar، او را به قتل رساند. لرمان توف در «اهریمن» از این روایت تاما را الهام گرفته است.

۲-۲. اوضاع سیاسی - اجتماعی ایران پس از کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ و تأثیر آن بر نویسندهان و روشنفکران

برای فهم گفتمان ادبی دهه سی در ایران توجه به اوضاع سیاسی - اجتماعی آن سال‌ها، اعم از عوامل برون‌مرزی همچون وقوع دو جنگ جهانی و برآمدن مکاتبی همچون سوسیالیسم و فاشیسم و نیهیلیسم و عوامل درون‌مرزی مثل مسأله «نفت» و «اصلاحات ارضی»، ضروری است. کودتای سال ۱۳۳۲ در بحران نفتی بین ایران و بریتانیا در سال‌های ۳۰ تا ۳۲ ریشه داشت. با انتخاب مصدق به عنوان نخست‌وزیر، ازوی مجلس در اردیبهشت ۱۳۳۰، اختیار ملی کردن شرکت نفت انگلیس - ایران به او داده شد و این آغاز مناقشه نفتی انگلیس و ایران بود. در این میان، آمریکا در هیئت «واسطه‌ای درستکار» گام پیش نهاد. تا مرداد ۱۳۳۲، یعنی هنگامی که سازمان سیا با همکاری سرویس اطلاعات مخفی بریتانیا (SIS) معروف به MI6 گروهی از افسران زرهی خود را برای سرنگونی مصدق سازمان داد، بحران فروکش نکرد (آبراهامیان، ۱۳۹۹: ۲۶). آمریکا با همدستی انگلیس ۴۰٪ از نفت ایران را به خود اختصاص داد و جایگاه خود را در ایران استوار کرد. (رضاقلی، ۱۴۰۱: ۱۸۰)

«مصدق... سلطنت طلبان را از کابینه اخراج کرد، خودش کفیل وزارت جنگ شد؛ سی تیر را روز قیام مقدس ملی و قربانیان این روز را شهدای ملی اعلام کرد؛ زمین‌های رضاشاھ را به دولت

بازگرداند... شاه را از برقراری ارتباط مستقیم با دیپلمات‌های خارجی منع کرد، شاهزاده اشرف، خواهر دولوی شاه، را که فعالیت سیاسی می‌کرد وادر به ترک کشور ساخت و از هر اقدامی علیه روزنامه‌های توده‌ای که دربار را «مرکز فساد، خیانت و جاسوسی» معرفی می‌کردند خودداری کرد» (آبراهامیان، ۱۴۰۱: ۳۳۵)؛ همین وطن‌دوستی و ملت‌گرایی مصدق سبب شد تا نظام شاهنشاهی و استعمارگران غربی احساس خطر کنند و درنهایت آمریکا و بریتانیا با کودتا اقدام به برکناری دائمی مصدق بکنند.

کودتا و برکناری و تبعید دکتر مصدق واکنش جامعه روشنفکری ایران را برانگیخت. دولت کودتا می‌کوشید با هرگونه وحدت فکری و همبستگی بین نهادهای اجتماعی مبارزه کند. در این دوران تاریخ و ادبیات ایران وارد دوره‌ای تاریک می‌شود که هفت سال طول می‌کشد. ادبیاتی که بر بستر چنین گستره روانی اجتماعی شکل می‌گیرد، شکست و گریز از واقعیت موجود را به شکلهای مختلف بازتاب می‌دهد. آثاری ملهم از رمان‌تیسمی بدینانه خلق شد. آرمان‌خواهی متروک و احساسات انسانی انکار شد. موج زیبایی‌گرایی و بی‌تعهدی علنی ادبیات را فراگرفت. بازگشت به داستان‌های تمثیلی، اسطوره‌ای، لذت‌جویانه و پوچ‌گرایی‌های رمان‌تیک، خصوصیت اصلی ادبیات این سال‌ها بود. درواقع نامیدی و بدینی عمده‌ترین واکنش روشنفکران ایرانی به حفقار و استبداد پس از کودتا بود. این فشار سبب روی آوردن برخی از نویسندهای روشنفکران به اساطیر شد (میرعبدینی، ۱۳۷۷-۲۷۵). درواقع برخی نویسندهای سرخورده از وضع موجود، بهشت آرمانی خویش را در جهان اسطوره‌ها می‌جستند.

۲-۳. اوضاع سیاسی - اجتماعی روسیه پس از قیام دکلبریست‌ها (۱۸۲۵) و تأثیر آن بر نویسندهای روشنفکران

همانطور که اشاره شد، تزار، الکساندر اول، در سال ۱۸۲۳، یعنی دو سال قبل از مرگ خود، طبق نامه‌ای، پادشاهی را به برادر سوم خود، نیکلای اول، واگذار کرد و برادر دوم، کنستانتنین، نیز با رضایت خود از جانشینی کناره‌گیری کرد؛ اما پس از به سلطنت رسیدن نیکلای، اشراف مخالف، به‌سبب نارضایتی از استبداد وی، دست به شورش زدند تا کنستانتنین به پادشاهی برسد. درواقع، نیکلای اول، از نخستین روز سلطنتش، با شورش و انقلاب وسیع مواجه شد. تا جایی که بسیاری از اشراف اصلاح‌طلب و افسران ناراضی که خواستار تصویب قانون اساسی و ایجاد سلطنت مشروطه در

روسیه بودند، در دسامبر ۱۸۲۵، می خواستند در روز تاجگذاری تزار نیکلای اول، با حمایت و پشتیبانی سربازخانه سنت پترزبورگ، وی را از سلطنت خلع کنند. این قیام بعدها به قیام «دسامبریستها» یا «دکابریستها» معروف شد. این گروه از روشنفکران، افسران ارتش و اشراف، بدون سازماندهی مناسب و بی بهره از حمایت عموم مردم، سربازان برخی از گارددهای امپراتوری را به شورش تحریک کردند. جنبش دکابریستها خیلی زود سرکوب شد و رهبرانش کشته یا تبعید شدند (فادر، ۱۳۸۵: ۵۳). در حقیقت، جنبش دکابریستها، متشکل از صدها نفر اشرافزاده، زمیندار، صاحبان دهها، ژنرالها و افسران جوان، به مخالفت با تزار و طبقه خویش و به دفاع از بردگانی که پایه ثروت آنان بودند برخاست. تاریخ بشر بسیار اندک چنین سربیچی هایی را به خود دیده است که افرادی از طبقه بالای جامعه به دفاع از حقوق طبقات پایین قیام کنند (آیدلمان، ۱۳۸۴: ۴).

سلطنت نیکلای اول همزمان با زمانه نویسندها و شاعران معترضی همچون لرمان توف، پوشکین، چادایف و گوگول بود که مخالف سلطنت استبدادی تزار بودند. دکابریستها، متأثر از افکار انقلابیون فرانسه، می خواستند رژیم ارباب - رعیتی را به نفع دهقانان زرخرد و از گون سازند؛ ولی نتوانستند و یا نخواستند که از پشتیبانی توده مردم نیرو بگیرند و به همین دلیل قیامشان به سرنوشت غم انگیزی دچار شد. نارچاتوف دلیل اصلی شکست دکابریستها را همین ناتوانی شان در ارتباطگیری با توده مردم دانسته است (نارچاتوف، ۱۳۷۰: ۴۴). تزار نیکلای اول پس از جنبش دکابریستها به خونریزی قناعت نکرد و سختگیری مضاغعی را پیش گرفت؛ مثلاً هفده اداره سانسور جداگانه مأمور بودند تا با هم مانع افکار تندر و متجدد شوند. هر نوع گفت و گوی سیاسی و انتقاد ادبی ممنوع شد. نویسندها امضا و نام مستعار خود را در پای آثار ادبی خود می نوشتند. در مقابل این گروه، نویسندها مزدور و متملقی نیز بودند که این اصول سانسور را ترویج می کردند و بدان مشروعیت می دادند (نفیسی، ۱۳۶۷: ۱۱۱). بنکندورف^۴ و اوواروف^۵ نیز که در خدمت تزار نیکلای اول بودند، فشار وحشتناکی بر زندگی و فعالیت های روشنفکری روسیه وارد می کردند، این استبداد و فشاری که در سال های بعد از قیام ادامه داشت، سبب مسخر روحی و حتی تأثیرات روان تنی اجتماعی در جامعه روسیه شد. (گیترمن، ۱۳۷۵: ۳۳۱)

⁴. Benckendorff

⁵. Uwarow

برخلاف دکابریست‌ها، که براساس ارزیابی کلاسیک لنین به طرز وحشتناکی از مردم فاصله داشتند، این نسل از انقلابیون دموکرات در مبارزه با استبداد به توده‌های دهقانی تکیه داشتند. یکی از نماینده‌گان این نسل لرمان‌توف بود. خلاقیت او در سال‌های دشوار ارتقای که پس از سرکوبی دکابریست‌ها فرارسید شکل گرفت؛ زمانی که نیروهای سویال - دموکرات تازه پا می‌گرفتند و هنوز با هم متحد نبودند و یکپارچگی و صفوں منظم انقلابیون نیز وجود نداشت. (دهقان‌آبکنار، ۱۳۸۸: ۷-۸)

۳. بحث و بررسی

۳-۱. تقدیم‌درسی و میخانیل لرمان‌توف

تقدیم‌درسی در مصاحبه‌ای گفته‌است: «فکر نوشتن یکلیا بعد از کودتای ۱۳۳۲ به سرم افتاد. انگیزه‌ام در نوشتن این داستان از یک طرف سرخوردگی‌های شخصی و سیاسی آن زمان و از طرف دیگر آشنایی با کتاب مقدس، مخصوصاً عهد عتیق بود که از کتابخانه شخصی پدربرگم، مرحوم سید ابوالقاسم طباطبایی به دستم رسیده بود... سال ۱۳۳۳ تا ۱۳۳۶ برای کمک به مخارج تحصیل در دانشکده پزشکی، در بانک ملی تهران کار کوچکی پیدا کردم‌بودم هر وقت فرصتی گیر می‌آوردم یکلیا را تندتند می‌نوشتم و سر سه ماه نوشتنش را تمام کردم... و به همت دوست قدیمی، ابوالحسن نجفی، که در آن وقت با کمک دو دوست دیگر بنگاه انتشارات نیل را تشکیل داده بود، داستان چاپ شد» (دهباشی، ۱۳۷۴: ۲۷۲-۲۷۸). یکلیا و تنهایی/ او، نخستین رمان اسطوره‌ای ادبیات داستانی ایران، با برداشتی از داستان‌های عهد عتیق و با زبانی توصیفی، محکم و زیبا و روایتی منظم و منسجم، در سال‌هایی نوشته شده که جامعه ایران در حال تغییر و تحول بوده و می‌توانسته موضوعات متعدد و متنوعی را به هنرمند و روشنفکر زمانه‌اش پیشنهاد کند. (سپانلو، ۱۳۸۱: ۱۸۳)

یکلیا و تنهایی/ او روایتی است در قالب داستان در داستان که واقعی آن در اورشلیم می‌گذرد. یکلیا، دختر امصیا پادشاه اسرائیل، عاشق و دلداده کوشی، چوپان پدرش، می‌شود و راز این عشق از سوی خدمتکار یکلیا بر پادشاه فاش می‌شود. امصیا دستور می‌دهد کوشی را به دار آویزند و دخترش یکلیا را با لباس‌هایی پاره و زنگولهای برپا از شهر تبعید کنند. یکلیا سه روز تنها، پا به نه و سرگشته در بیابان پرسه می‌زند و نهایتاً در کنار رود ابانه، بر علفزارهای حاشیه رود، دراز کشیده که شیطان در ظاهر چوپانی پیر به سراغ او می‌آید و برای دلداری دخترک، قصه «برخورد خدا و شیطان» را، در قالب داستان پادشاه باستانی اورشلیم، می‌کاهشاد، برایش بازگو می‌کند.

میخائیل یوریویچ لرمانتوف، شاعر معروف روس (۱۸۱۴-۱۸۴۱) نیز یازده ساله بود که اخبار مربوط به دکابریست‌ها به روستای محل سکونت او، تارخان، رسید. لرمانتوف، متأثر از شیلر، باپرون و شلی، شاعری بود دارای روح عصیان و طغیان بر ضد استبداد و محدودیت آزادی فردی بود (باکنر، ۱۳۷۳: ۷۲۸). او و دیگر دانشجویان در محافل دانشجویی درباره وضعیت سخت مردم و قیام دکابریست‌ها گفت و گو و آثار سیاسی ممنوعه را مطالعه می‌کردند. «لرمانتوف در زمانه مبارزه از راه هنر، برای دستیابی به آزادی و انتقاد از شرایط اختناق‌آمیز دوران خود وارد شرعی میراث پوشکین به شمار می‌آمد». (الغمیری، ۱۳۷۸: ۱۲۷)

لرمانتوف در سال ۱۸۳۲ به مدرسه نظامی پطرزبورگ رفت. مقررات طالمانه و خشک افسران نیکلای اول و ممنوعیت مطالعه هر نوع کتاب حتی کتاب‌هایی با مضمون ادبی بر کینه شاعر نسبت به رژیم استبدادی افروز. شاعر ناراضی از جامعه اشراف در همه‌جا ابتدا، فساد و جاهطلبی را می‌دید. در سال ۱۸۳۷ پوشکین در دوئل کشته شد و لرمانتوف متأثر از این رخداد ناگوار شعر زیبای «مرگ شاعر» را سرود که آکنده از کینه و نفرت نسبت به جامعه اشرافی است. لرمانتوف اول بار در سن چهارده سالگی شعر مشهور و معروف خود «اهریمن» را سرود (افشار و همکاران، ۱۳۸۷: ۲۸)؛ اما در سال ۱۸۳۸ برای پنجمین بار این منظومه را تصحیح کرد؛ منظومه‌ای که در تمام دوران فعالیت ادبی خود روی آن کار کرد. رفتار شهرت لرمانتوف بیشتر شد و افکار شجاعانه‌اش تزار و درباریان را نگران ساخت. او محاکمه شد و به قفقاز و ارتش منظم تبعید شد و درنهایت در ۱۵ژوئیه ۱۸۴۱ در بیست و هفت سالگی در دوئل کشته شد. کیفیت آثار او به حدی بود که تولستوی درخصوص او گفت: «اگر لرمانتوف زنده بود دیگر نه به من نیازی بود نه به داستایوفسکی» (دهقان‌آبکنار، ۱۳۸۸: ۱۱-۲۴). لرمانتوف، نویسنده رمانیک روس، شاعر و نقاش، در نیمة اول قرن نوزدهم که دوره اوج مکتب رمانیسم در روسیه بوده است، در کنار پوشکین، بزرگ‌ترین چهره رمانیسم شعر روسیه محسوب می‌شود و شاعری دارای روح عصیان و طغیات بر ضد استبداد و هر نوع آزادی فردی است و اشعار غنایی و رمانیک وی رسالت شاعر، یعنی دفاع از حقیقت آزادی و منزلت انسانی، را بازتاب می‌دهد که با غلبۀ عواطف و احساسات فردی بیانگر تردیدها و حالات روانی آدمی است؛ هر چند اشعار او را ژرف‌تر و بدینه‌تر از پوشکین دانسته‌اند. (حسینی، ۱۳۹۶: ۷۵)

۳-۲. پیوند مضمون‌یکلیا و تنهایی/و و شعر روایی/اهریمن با اوضاع سیاسی و اجتماعی ایران و روسیه

از منظر مضمون‌شناسی، بازتاب رخدادهای تاریخی، در لفافه بیان اسطوره‌ای در یکلیا و تنهایی/و و شعر روایی «اهریمن» مشاهده می‌شود؛ مضمونی همچون سرخوردگی، شکست، تنهایی، ترس، نالمیدی، نرسیدن به آرمان‌ها و... . همان‌طور که اشاره شد، آفرینندگان این دو اثر، از پیش‌نمونه‌ای واحد، یعنی داستان «تامار» در عهد عتیق، الهام گرفته‌اند و آن را بازنمایی ادبی کرده‌اند؛ البته بازتاب این داستان اسطوره‌ای، همچون دیگر اساطیر، از حوادث سیاسی - اجتماعی زمانه خالقان اثر تأثیر گرفته‌است. کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ موجب گرایش نویسنده‌گان به اسطوره‌هایی شد که بازتاب - دهنده ناخودآگاه جمعی مردم ایران در سال‌های بعد از کودتا بودند. درواقع این رویداد سیاسی، با ایجاد فضای وحشت و خفقان نویسنده‌گان را به بیان مبهم و نمادین و بازآفرینی اسطوره‌ها در آثار ادبی سوق داد (قبادی و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۱۱). مدرّسی نیز به افسانه‌ای توراتی پناه برد تا زیبایی و شوری را که در زمانه نیست در زمان و فرهنگی ازدست‌رفته و اسطوره‌ای بیابد و درد زمانه یعنی مضمون ترس و انزوا را جاودانگی بخشد و به فنای عشق و دوست داشتن خصلتی فرازمانی و مکانی دهد (میرعبدیینی، ۱۳۷۷: ۳۴۴). در تفسیری نمادشناسانه یکلیا نمادی از سرزمین ایران، میکاه نماد مردم و تامار و چوبان، با جلوه‌های فریبینده خویش، نمادی از استعمار برای تصرف جسم و روح و روان ملّی ایرانیان دانسته شده‌است. «درواقع شیطان و تامار»، به کمک نقشه‌های استعماری، راه بازگشت انتقام‌جویانه را به سرزمین ایران هموار کرده و با ایجاد گسیختگی قومی و شکست انجام اجتماعی به تفرد و انفعال و تنهایی دامن زده‌اند. گویا نویسنده با طرح نمادین و سورئال این پیامد ناهنجار نه تنها دغدغه‌های خویش را به نمایش می‌گذارد، با نشان دادن راهکار رهایی از خشم خداوند و آفات حضور استعمار چاره را در رهایی و راندن تامار، استعمار و بازگشت به وحدت ملی می‌داند». (قاسمزاده و جعفری، ۱۳۹۲: ۱۲۹)

در روسیه تزاری، در سال ۱۸۳۸ نیز میخائيل لرمانتوف ویراست پنجم منظومه «ابلیس» را، منتشر کرد. در این سروده، ابلیس پرگرور «دشمن آسمان»، مبارز راه آزادی و مدافع جمود فکری و رکود و هر آن چیزی بود که فکر و اراده انسان را به بند می‌کشید. قهرمان این اثر لرمانتوف، در زمانه‌ای که ارتجاع قدرتمند بود و اندیشه آزاد مورد تعقیب و پیگرد، مانند خود شاعر، راه واقعی

مبارزه با ظلم و زمینه بکارگیری نیروی فراوانش را نیافت و محکوم به تنها یی شد (دهقان آبکنار، ۱۳۸۸: ۱۷)؛ این منظومه در عهد سلطنت تزار نیکلای اول امکان چاپ نیافت؛ زیرا سازمان سانسور موضوعش را ضدذهب تشخیص داد؛ اما در نسخه‌های متعدد دست به دست شد و در نیمه دوم قرن نوزدهم شاید تنها شعری بود که میان مردم عام محبوبیت فراوان داشت و مردم شعرخوان را همچون قطعات پوشکین به خود جلب کرد (میرسکی، ۱۳۵۴: ۲۰۶). شاعر سرخورده تنها چاره‌اش گریختن و پناه بردن به انزواست؛ البته لرمان توف صرفاً در آثارش احساس تنها یی خود را نشان نمی‌دهد؛ بلکه نارضایتی خود از محیط اطرافش را، محیطی که در آن ارزشی برای استعداد و انسانیت قائل نیستند، نیز بروز می‌دهد و برای همین قهرمان منزوی و رانده‌شده او به دامن طبیعت پناه می‌برد و همدلی می‌جوبد (یحیی‌پور، ۱۳۸۵: ۱۸). ابلیس لرمان توف به زمین خاکی می‌آید؛ اما به جای این که روحی شرور شود به پیکر انسانی درمی‌آید که قربانی نامیدی و تنها یی است و دلباخته شاهزاده خانمی به نام «تامارا» می‌شود. هرچند در پایان داستان مرگ تاما را و شکست ابلیس را شاهدیم. تصویر فرشته طردشده از بارگاه الهی و روح نافرمان در نزد لرمان توف تصویری سرزنه و مصدق این گفته لرمان توف است: «در آن موقع هیچ‌کس به خواسته‌اش نمی‌رسید» (الغمري، ۱۳۷۸: ۱۴۳)؛ گویی هنرمند می‌خواهد با تعییم درد از شدت آن بکاهد.

افزون بر تأثیر از اوضاع سیاسی اجتماعی ایران و روسیه، همانطور که اشاره شد، نویسنده‌گان دو اثر مورد بحث، از پیش‌نمونه تواری، از حیث نثر و محتوا، تأثیرات قابل توجهی پذیرفته‌اند؛ مثلاً ویژگی‌هایی همچون «садگی و صمیمیت بیان، کهنگی و شاعرانگی بسیاری از کلمات و جملات، پرشمار بودن عبارت‌های عاطفی، غالب بودن بیان روایتی در بیشتر بخش‌ها و بازآفرینی محیط‌ها و فضاهای معنوی و ماوراءطبیعی» را از خصوصیات مشترک یکلیا و تنها یی/ او و کتاب مقدس دانسته‌اند و همین تطابق آهنگ جملات و کلمات با ذهن و زمان و زندگی آدم‌ها و هارمونی زبان و زمان نشر خاصی را شبیه به نشر فارسی کتاب مقدس به وجود آورده که به نثر تواری شهرت یافته است (شیری، ۱۳۸۳: ۸۵). لرمان توف نیز «شرق را به عنوان مهد بشریت می‌پندشت و کتاب مقدس برای او سرچشم‌می‌آشناهی با بابل، مصر و دیگر کشورهای شرقی بود» (یحیی‌پور و صادقی، ۱۳۸۹: ۲۴۰)؛ البته با توجه به زیست لرمان توف در منطقه قفقاز، در کتاب لرمان توف و مشرق‌زمین، بیشتر به اثر پذیری وی در منظومه «اهریمن» از قرآن مجید پرداخته شده است؛ مثلاً سوگنده‌ایی که ابلیس در «اهریمن» یاد کرده کاملاً یادآور سوگنده‌های ذکر شده در سوره شمس است (یحیی‌پور و صادقی،

۱۳۹۰: ۴۱۶). درواقع می‌توان گفت هر دو هنرمند از عهد عتیق بهره برده‌اند؛ اما مدرسی به میزان بیشتر و با اشارات پررنگ‌تری از نثر و شخصیت‌های کتاب مقدس استفاده کرده‌است و بهره‌گیری لرمان توف از پیش‌نمونه کتاب مقدس بیشتر به برداشت‌های مضمونی محدود شده‌است.

۳-۳. کاربرد نمادین مضامین مشترک اسطوره‌ای در یکلیا و تنها‌یی/او و «اهریمن» ۳-۳-۱. عشق

شکست و سرخوردگی روشنفکر توانش را برای دخالت در امور اجتماعی از او گرفته و تنها راه نجات از تنها‌یی و انزوا برای او تسلیم شدن به عشق و زیبایی کهن است. مدرسی برای فرار از سانسور، اعتراض خود را در لفافه عشق و اسطوره توراتی بیان می‌کند. آن چنان که یکلیا دختر پادشاه اورشلیم برای گریز از تنها‌یی عاشق کوشی چوپان می‌شود.

از مضامین اصلی یکلیا و تنها‌یی/او این است که انسان برای گریز از تنها‌یی به عشق پناه می‌برد و از نظر شیطان این عشق پیامدها و مجازات‌هایی را به همراه خواهد داشت (زارع، ۱۳۹۴: ۶۴). لرمان توف نیز در جامعه‌ای تحت سلطه استبداد تزاری برای فرار از تنها‌یی به عشق پناه می‌برد. شعر روایی «اهریمن»، متأثر از بخش‌های داستان ابلیس، از جمله رانده شدن از مقام فرشتگی و بهشت، تنها‌یی شیطان و یادآوری روزگار گذشته و اندوه و غصه خوردن او، عشق ناکام تamar، گوشه‌گیری او در معبدی در دل طبیعت، نامیدی، تنها‌یی و اندوه او سروده شده‌است.

اهریمن با روح ناآرام خود برای نجات از تنها‌یی به عشق دختر پناه می‌برد:

«جانم در طلب او می‌سوخت... برای یک لحظه هم عشق او را فراموش نکردم و پشیمانی مانند کژدمی به جان من نیش نزد. وقتی که مرا در آغوش می‌فشد و یا لبم را گاز می‌گرفت یأس و گناه به قلبم نمی‌گذشت با اشتیاق می‌بوسیدمش و حاضر بودم پدرم را در مقابلش به خاک بیندازم». (مدرسی، ۱۴۰۰: ۱۸-۱۹)

«پدرم امیدوار بود که من هنوز دوشیزه مانده باشم؛ ولی من... بی اختیار با او تا تاریک‌ترین زوایای خانه عشق رفته بودم. پدرم مرا از دست داده بود». (همان: ۱۹)

عشق در این رمان در دیالکتیک و نوسان بین امید و نامیدی و راه حلی است که شیطان برای گریز از نامیدی و رنج حاصل از تنها‌یی به انسان پیشنهاد می‌دهد (ایرانزاده و عرش‌اکمل، ۱۳۹۸: ۱۴۳)؛ شیطان هم یکلیا را به عشق دعوت می‌کند و آن را تنها راه گریز از تنها‌یی می‌داند:

«یکلیا! تو عشق را دریاب، زندگی آسان خواهد شد». (مدرسی، ۱۴۰۰: ۱۳۶)
 «یکلیا درست گوش کن؛ تو اگر تنها نبودی به دامن او آویزان نمی‌شدی... می‌خواستی به عشق
 عظمت و نشاط بدھی؟ آه یکلیا مگر عشق تو عظمت نداشت... مگر مردم اسرائیل بهسبب عظمت و
 شیرینی عشقت جامه بر تنت ندریدند؟... اعتراف کن که تو تنها بوده‌ای». (همان: ۲۰-۲۱)
 شیطان به میکاه، نماد بندۀ راستین خداوند، نیز می‌گوید:
 «دلیل کناره‌گیری تو این است که از لذت فرار می‌کنی، لذت را نشناختی و در سوی دیگر آن
 را جستجو می‌کنی». (همان: ۶۲)

«عازار طعم عشق را چشیده بود، مریض عشق شده‌بود... اگر رهایش می‌کردند، خود را به دامن
 فلسطینیان می‌انداخت». (مدرسی، ۱۴۰۰: ۱۳۶)

ابلیس لرمان توف نیز، خسته از شرارت و سرگردانی، سال‌ها بی‌هیچ مأمنی در بیابان‌ها پرسه
 می‌زند و وسوسه می‌کند و در برابر وسوسه‌هایش مقاومتی نمی‌بیند. این تبعیدی از بهشت نسبت
 به همه‌چیز نفرت می‌ورزد تا آن که در حال پرواز بر فراز زمین، غمگین و افسرده، شاهزاده‌خانم زیبا
 «تamarًا» را در لباس عروسی به انتظار نامزدش می‌بیند، مجددًا عشق در وجودش بیدار می‌شود و
 تصمیم می‌گیرد به دوست داشتن و ایمان و نیکی روی بیاورد (صادقی و یحیی‌پور، ۱۳۸۹: ۲۴۷-۲۴۸). این فرشته مطرود، متأثر از دل‌باختگی، خصوصیات انسانی به خود می‌گیرد و مانند تمام
 عاشقان، واله و شیفته می‌شود (الغمري، ۱۳۷۸: ۱۴۳) و درواقع دچار دگردیسی می‌شود و می‌سرايد:
 «قسم می‌خورم به عشق خودم که من از انتقام دیرینه توبه کردم. من از خیالات متکبرانه
 صرف نظر کردم. از امروز زهر فریبندۀ چاپلوسی، فکر هیچ‌کس را مسموم نخواهد کرد... قصور عالیه
 برای تو از فیروزه و کهربا خواهم ساخت. من برای تو به قعر دریا فرومی‌روم. من فوق ابرها پرواز
 خواهم کرد. من همه‌چیز، همه‌چیز زمینی به تو خواهم داد، من را دوست داشته باش!» (لرمان توف، ۱: ۲۰۵-۲۵)

«ابلیس دید او را... به آنی، ناگهان/ در خود نمود احساس آشوبی همه پنهان و نامفهوم/ بیابان
 دل خاموش او پُر گشت در دم با صدای خیر و پربرکت/ وجودش را دوباره در نور دید/ سراسر پاکی
 عشق و محبت، مهر و زیبایی!». (لرمان توف، ۱۳۸۸: ۳۲)

«اندوه و اضطراب عشق را ابلیس/ اولین بار در ک می‌کرد/ هراسید، کوشید که بگریزد/ بال‌ها
 نمی‌جنبد/ شد اعجازی! ز چشم بی‌فروغش/ اشک بسیاری بشد جاری». (همان: ۵۰)

«منم سلطان آگاهی و آزادی/ منم با آسمان دشمن، منم خصم طبیعت/ ولیک نیک می‌بینی که اکنون پیش پاهایت زمین‌سایم!... عرض می‌دارم ستایش‌های بی‌پایانم از عشق». (همان: ۵۳) تamar، به دنبال مرگ نامزدش، افسرده در صومعه‌ای در حال عبادت خداوند است. شیطان می‌کوشد با سخنانش او را عاشق خود کند و درنهایت با بوسه مرگ جان وی را می‌گیرد. پس از مرگ تamar، فرشته نگهبان آسمانی به اهریمن می‌گوید که عشق رنج درپی دارد و هرچند تamar دل به اهریمن سپرد و به گناه آلوده گشت؛ اما به سبب رنجی که کشید از گناه منزه شد، پس درهای بهشت بر او باز است: «رنج برد و عشق ورزید/ و بگشودند جنت را برای عشق!». (همان: ۷۳)

۲-۳-۳. شب

شب نمادی اسطوره‌ای برای اشاره به دشمنان، پلیدی و استعاره‌ای از اهریمن (نجفزاده و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۰۴) و از حیث سیاسی -اجتماعی بیانگر مفاهیمی همچون یأس، استبداد، نامیدی، خفغان و... دانسته شده‌است (همان: ۱۱۴). در دو اثر مورد بحث نیز واقعی مهم و نقطه‌عطف‌ها همگی در شب به وقوع می‌پیوندند؛ مثلاً داستان در شب شروع می‌شود:

«چوپانان اسرائیل که همراه آمدن شب در کنار رودخانه آبانه آتش روشن می‌کردند به شنیدن صدای زنگی که از میان علفزارها به گوش می‌رسید در گوش یکدیگر می‌گفتند: «یکلیا، دختر پادشاه!». (مدرسى، ۱۴۰۰: ۱۱)

یا ملاقات یکلیا و شیطان در شب اتفاق می‌افتد: «صداهای گنگ و درهم دشت در گوش و کنار با تاریکی خوابید. فقط از دور یک نقطه روشن آهسته جلو می‌آمد. این روشنایی مردی بود که فانوسی به دست داشت و در کنار آبانه قدم برمی‌داشت». (همان: ۱۴)

«در این تاریکی شب کیست که با من صحبت می‌کند؟ خنده مبهم و کوتاه پیرمرد به تاریکی نیش زد: یکلیا! نترس چوپان پیر و ساده‌ای کنارت نشسته». (همان: ۱۶)

یکلیا در شب راز خود را فاش می‌کند: «می‌خواهم راست بگویم، داستانی را که ترس و شرم بر آن کفن پیچیده‌است، با تو و شب آبانه حکایت کنم». (همان: ۲۱) میکاهشان نیز در شب مغلوب و سوشه تamar را می‌شود: «در آن وقت اسرائیل به خاطر شب... اندیشناک بود و در زیر همین آسمان، پادشاه درحالی که تamar مست را در آغوش داشت به قصرش... برگشت». (همان: ۸۶)

در «اهریمن» نیز، شیطان شباهنگام برای اغوا کردن تamarًا به خواب او می‌رود:
 «در آن ساعت که شب گسترد بال خویش به بالای قفقاز... در آن ساعت، سویت پرواز خواهم-
 کرد/ شوم مهمان تو تا صبح صادق/ برانگیزم به مژگان همه ابریشمتو/ خواب طلایی...». (لرمان توف،
 ۴۰: ۱۳۸۸)

یا گریه‌ها، رنج‌کشیدن و تنها‌یاهای تamarًا در شب است: «فغان و شیوناش اندر سکوت شب/
 دل هر رهگذر را ملتهد می‌کرد». (همان: ۴۷)

یا مرگ شاهزاده سینودال در تاریکی شب توصیف می‌شود: «دگر دیر است، شفق هم در افق
 کز برف پوشیده است، خمُش شد/ زمین تاریک گشت و کاروان بر گام‌های خویش افрод/... به ناگه
 دو تن پدیدار گشتند/ بیشتر گلوله! چیست؟» (همان: ۳۵-۳۶) و در نهایت مرگ تamarًا هم در شب
 اتفاق می‌افتد: «تamarًا را بسوخت در ظلمت شب/ بهسان خنجری بران/ او در خشید بی‌درنگ بر فراز
 تamarًا/ دریغ پیروز شد ابليس!/ زهر کشته بوسه‌اش جابه‌جا/ نشست بر قلب تamarًا». (همان: ۶۵)

۳-۳-۳. تنها‌یاهی

در یکلیا و تنها‌یاهی/ او تamarًا می‌خواهد تحولی در جامعهٔ یهودی متعصب ایجاد کند؛ اما تودهٔ مردم
 به‌سبب ارزش‌ها و سنت‌هایشان به طرفداری از یهود در صحراء جمع می‌شوند تا میکاه، پادشاه
 اورشلیم، را از سرپیچی از فرمان یهود منصرف کنند و سرانجام مردم پیروز می‌شوند. آین و سنت
 جامعهٔ یکلیا مانع وصال او به عشقش شد و او را اسیر تنها‌یاهی کرد. دوره زندگی تقی مدرسی نیز
 زمانه شکست ارزش‌ها و آرمان‌های روشنفکران و درنتیجه تنها‌یاهی و یأس آنان بود.

یکلیا و میکاه‌شاه نماد تنها‌یاهی بشر هستند؛ انسان‌هایی که، با پناه بردن به عشق، گناهکار شناخته
 می‌شوند و درنهایت از عشق خود دور می‌مانند و اسیر تنها‌یاهی جاودان می‌شوند. شیطان، در قالب
 پیردمد چوپان، با روایت داستانی از تاریخ قوم یکلیا، دلیل تنها‌یاهی یکلیا را به چیزی فراتر از خود او
 و سرنوشتش نسبت می‌دهد؛ شاید به تاریخ و یا قوم اورشلیم؛ چراکه او از سوی همین سرزمین و
 سنت‌ها محکوم به این تنها‌یاهی شده‌است. در قسمت پایانی رمان هم یکلیا مانند ابتدای رمان تنها‌است.
 (نصیری گهراز، ۱۳۹۴: ۳۶-۳۸)

«یکلیا همانطور که به‌دبیال خیال شیطان به افق می‌نگریست روی علفزارهای کنار ابانه، نیمه-
 عربیان و تنها دراز کشیده بود». (مدرسی، ۱۴۰۰: ۱۳۷)

شیطان معتقد است یکلیا برای فرار از تنها‌ی خود به عشق کوشی پناه برد و با فراموشی خدا خشم یهوه را برانگیخته است:

«غروب‌ها در کنار ایوان پادشاه میان سرخی و کبودی به دنبال می‌آمد. خودم را در آغوشش می‌انداختم. او مرا مثل برههایش از زمین بلند می‌کرد و به میان صحراء می‌برد. تا صبح از کنارش بلند نمی‌شدم. من خدا را فراموش کرده بودم». (همان: ۱۸)

میکاه نیز برای فرار از تنها‌ی و برای اینکه مانند پسرش عازار محبوب شود، دلبسته تامارا می‌شود و از تنها‌ی اش نزد عسابا این‌چنین شکایت می‌کند: «هیچ می‌دانی که حسرت کامرانی پسرم چطور روح مرا می‌آزد؟ من همیشه آرزو داشتم که این طور مورد محبت قرار گیرم» (همان: ۳۳). «آیا تو تنها‌ی مرا حس نکرده‌ای؟ چه کسی می‌تواند ادعا کند که تنها نیست؟ اما بعضی اوقات تنها‌ی سکوت را نیز همراه خود می‌آورد. انسان یخ می‌کند من اکنون در آن حالت چه کنم؟». (همان: ۸۰)

«در داستان حاضر یکلیا تنديسی از گناه انسان نیز می‌تواند باشد... گناه عشق که فرجامی جز تنها‌ی ندارد. یکلیا تنهاست همچون تامارا که پس از عشق‌باری‌های مکرر از شهر رانده می‌شود و میکاشاه که هرچند مردم شهر به او احترام می‌گذارند بی‌عشق تامار تنهاست». (تسليمی و همکاران، ۲۱: ۱۴۰۰)

شیطان از این که یهوه انسان را از او فراری داده غمگین و تنها می‌گوید: «چرا شما را از من رم می‌دهد؟ گو اینکه من اسیری هستم و در اینجا تنها، تنها تنها، مثل تو یکلیا، گذشت زمان را تماشا می‌کنم». (مدرسی، ۱۴۰۰: ۲۴)

در آثار لرمان توف غم و اندوه بیشتر از آثار شاعران دیگر نمود پیدا کرده است. قهرمانان آثارش اغلب مردمی تنها‌یند. حس تنها‌ی تقریباً بر کلیه آثارش سایه افکنده است (یحیی‌پور، ۱۳۸۵: ۱۰۶). مرگ مادرش در کودکی و جدایی از پدرش در خردسالی از یک سو و بزرگ شدن نزد مادربزرگش در طبقه اشراف با اینکه از پدری از قشر متوسط بود از سوی دیگر، او را دچار تنها‌ی و انزوا کرده بود. او هیچ‌گاه نتوانست با قشر اشراف به طور کامل آمیخته شود. لرمان توف، منظومه اهريمن را با توصیف تنها‌ی شیطان و حسرت او آغاز کرده است:

«اهريمن تیره‌دل، آن روح مردود مطرود، در بسط زمین گناهکار پرواز می‌کرد، و یادگارهای روزهای مبارک، ایام سعید و منزه، دسته‌دسته از خاطر او می‌گذشتند. یادگار همان روزهایی که او

در مأوى و آشیانه روشنایی یک فرشته پاک تجلی کرد و می‌درخشید». (لرمان توف، ۱۳۰۱: ۲)
 «تا شدم منکوب نفرین الهی / سرد شد از بهر من آغوش پر مهر طبیعت / ... دیگران، آنان که
 یارانم بُند از دیرباز / در لباس و زینت پرزرق خویش /... چه آمد برسرم؟ همتای پیشین را کسی
 نشناخت». (لرمان توف، ۱۳۸۸: ۵۶)

یا در صحنه‌ای که راهزنان به کاروان داماد حمله می‌کنند و یاران سینودال، به محض احساس
 خطر، او را تنها می‌گذارند، یادآور تنهایی خود لرمان توف است: «دوباره تیرا! / از دوردست دشت شنیده
 شد... نبرد اندکی ادامه یافت / گرجی‌های ترسو گریختند». (همان: ۳۵). درواقع تنهایی، قهرمان
 داستان را نیز همچون خالق اثر می‌آزاد و او تلاش می‌کند از چنگ تنهایی بگریزد:
 «جایی که خوشبختی‌اش نبود واقعی / جایی که زیبایی‌اش نبود دائمی / جایی پر از جنایت،
 جایی پر از خیانت / جایی که در آن همه با آرزوی کوچک مشغول گردیده‌اند / جایی که کس نیارد /
 بی‌ترس کینه ورزد، بی‌ترس عشق ورزد». (همان: ۱۸)

۴-۳-۳. نامیدی

خالق یکلیا و تنهایی / او متأثر از اوضاع جامعه پس‌اکودتا، یأس و عشق و تنهایی را دستمایه نشان
 دادن وضعیت غبارآلود و خفغان‌بار بعد از کودتای ۲۸ مرداد قرار داده و آن را با نماد تاما - شیطان
 - در اورشلیم به تصویر کشیده‌است. یکلیا، نماد انسان رانده‌شده و جلوه‌ای از اسطوره هبوط و
 میکاهشاه نمادی دیگر از این انسان تنها و نامیدند. نامیدی پادشاه بازتابی از یأس مردم فقیر اورشلیم
 نیز هست. شائلو ماھیگیر، نماینده مردم معترض، به روستاییان و دهقان‌هایی اشاره می‌کند که با
 فقر و محنت زندگی می‌کنند: «یک مشت مردم آزده که پیراهن بر تنشان آویزان بود، کودکان
 رنجور و مادران محنت کشیده به پادشاه نگریستند» (مدرسى، ۱۴۰۰: ۱۱۹). فضاسازی‌ها و
 توصیفات یکلیا و تنهایی / او نیز غالباً مؤید همین یأس دلهره‌آور و وهم‌آلود است:

«لکه سیاهی آرام و یکنواخت گوشه ماه را می‌خورد و به جلو می‌آمد. ناگهان همه‌چیز در یک
 سکوت وحشت‌آور از حرکت ایستاد. پرده‌های بلند تالار به‌آرامی نکان می‌خورد... از گوشه‌های آسمان
 ابرهای کبود تهدیدآمیز، آرام و بالحتیاط... جلو می‌آمدند». (مدرسى، ۱۴۰۰: ۱۰۳)

دیالکتیک امید و نامیدی در مقابل باهم گفتمان مسلط بر رمان یکلیا و تنهایی اوست. با
 بیرون راندن تاما را از اورشلیم، هرچند خورشید امید در آخرین دقایق می‌دمد، سردی تنهایی بر

بدن میکاوه شاه بوسه می‌زند و بر تن او زخمی می‌نهد که جای آن تابد باقی خواهد ماند (ایران‌زاده و عرش‌اکمل، ۱۳۹۸: ۱۳۹). اهریمن مدرسی از یک سو مشوق امیال و آرزوهای انسانی دیگر، آزردگی و نالمیدی و یأس را در دل انسان می‌نشاند. ابراز نارضایتی مذهبی او نیز نه ارتداد که بیشتر عصیانی عرفانی دربار سرنوشت تلخ است. عساها بر آزادی جنسی و پیروی از نیازهای نفس و تمایلات طبیعی تأکید و پافشاری می‌کند. حرف دل روشنفکران نسل شکست نیز همین است و شاید یکی از دلایل موفقیت رمان همین باشد که آن را به یکی از شفاف‌ترین راهنمایی‌های احساسات روشنفکران نالمید و وحشت‌زده پس از کودتا بدلت کرد. (میرعبدینی، ۱۳۷۷: ۳۴۵-۳۴۶)

«ساحره زیبا که در پشت دروازه با شیطان عهد بسته تا اورشلیم را از هم بپاشد. بوسیدن او به همه‌چیز می‌ارزد... ای پادشاه لذت را نشناختی و در سوی دیگر آن را جست‌وجو می‌کنی». (مدرسی، ۱۴۰۰: ۶۲)

میکاوه، نالمید از بهبود اوضاع، تامارا را از شهر اخراج می‌کند و با فروکش کردن خشم یهوه اوضاع بهبود می‌یابد. هرچند مردم اورشلیم در امان می‌مانند، اما میکاوه زخمی ابدی را در پی از دست دادن تامارا و نالمیدی از داشتن آینده‌ای روشن کنار معشوق را احساس می‌کند:

«پادشاه دیگر گریه نمی‌کرد. همه‌چیز را در خود کشته بود؛ اما خود او به خوبی می‌دانست اگرچه زخمی بهبود یابد؛ اما جای آن تا ابد باقی خواهد ماند. قلب او با دلتنگی می‌زد» (همان: ۱۳۱). در قسمت پایانی داستان، حتی شاهد نالمیدی شیطان نیز هستیم که اعتراف می‌کند: «این جهانی نبود که من به‌خاطر آن رنج کشیدم». (همان: ۱۳۵)

لرمان توف نیز، با بیانی نمادین، احساسات نسل روشنفکر سرخورده جامعه پس از قیام دکابریست‌ها را به تصویر کشیده و وضعیت جامعه تزاری و اختلافات شدید طبقاتی را نشان داده‌است. او برای نشان دادن این یأس معتبرضان حتی قهرمان اصلی روایتش را «ابلیس» یا «اهریمن» قرار داده که معنای کلمه خود بر این یأس تصريح دارد. «ابلیس اساساً به معنی نومید شدن و گاه نومید کردن است» (صادقی و یحیی‌پور، ۱۳۸۹: ۲۴۳). اهریمن می‌گوید: «اندوه من دائمًا اینجاست و مثل خود من فتابذیر است و در قبر استراحت نخواهد کردا اندوه گاهی مثل مار می‌پیچد؛ گاهی مثل شعله می‌سوزاند و می‌درخشد؛ و گاهی مغز من، این مدفن منهدم‌شده امیدها و آرزوهای معدوم شده، را مثل سنگ فشار می‌دهد!». (لرمان توف، ۱۳۰۱: ۲۶)

این یأس از سرنوشت انسان در کلام شیطان نیز موج می‌زند: «چیست شرح غم‌فرای رنج‌ها/

ناکامی انسان امروزی و انسان‌های پیش از ما/ به پیش لحظه‌ای از درد پنهانم؟ چیست انسان؟
چیست کار و زندگی‌اش؟ آدمی می‌آید و هم می‌رود.» (لرمان توف، ۱۳۸۸: ۵۸)

«پژمردن در جمع جونان و سرددلان/ دوستان دروغین و دشمنان/ ترس‌ها و امیدهای بی‌ثمر/
و رنج‌های بزرگ و توخالی.» (همان: ۶۳) یا «نه پیروزی ثمر دارد نه صلح! دائمًا در غم نشستن،
نامیدی» (همان: ۵۵)

درواقع شکست ابلیس یادآور شکست قیام دکابریست‌هاست که آرزوها یشان به حقیقت نپیوست
و در تبعید تنها ماندند:

«ابلیسِ مغلوب نفرین کرد/ آرزوهای نابخردانه خویش را/ دوباره در کائنات چون گذشته/ متکبر
و تنها ماند، بی‌عشق و بی‌امید!...» (همان: ۷۳)

۳-۳-۵. طردشده‌گی

پس از افشاری راز عشق یکلیا به «کوشی» چوپان، او از اورشلیم طرد و در بیابان سرگشته و حیران
می‌شود. شیطان با نقل روایت خود برای یکلیا تلاش دارد به او بفهماند که کیفری که بدان محکوم
شده، انتقامی است که او به سبب طردشدن خودش و لیلیث از درگاه یهوه در آغاز آفرینش مادی
و تکرار آن حادثه در زمان حکومت میکاه، از اورشلیم می‌گیرد. (قاسمزاده و جعفری، ۱۳۹۲: ۱۲۵)
یکی از اقدامات اساسی مصدق طرح ملی کردن صنعت نفت ایران بود که با این کار سبب
طردشده‌گی و کوتاه شدن دست استعمارگران غربی از ایران شد، آنان نیز برای بازپس گرفتن نفت
ایران برای انتقام از مصدق و برکناری او از نخست وزیری طرح کودتا ریختند و در نهایت مصدق از
جایگاهش طرد و تبعید شد. درواقع مفهوم طردشده‌گی به صورت نمادین و متأثر از حوادث سیاسی
کشور در یکلیا بازآفرینی اسطوره‌ای شده است:

«صدای زنگوله‌هایی را که به پاها یش بسته بودند تا صدای آنها به همه‌کس بگوید: یکلیا از
اورشلیم بیرون شده و لعنت خدا با اوست.» (مدرسى، ۱۴۰۰: ۱۲)

«مردم اورشلیم برای بیرون کردن تامارا گردونه‌ای برایش حاضر کرده بودند ... پرده اتفاق تاریک
بالا رفت و تامارا آهسته از آن بیرون آمد... گردونه تامارا از او فاصله می‌گرفت و بچه‌ها با چوبهای
بلند و کوتاهی که در دست داشتند او را می‌آزدند.» (مدرسى، ۱۴۰۰: ۱۲۸-۱۳۱)

ابلیس، قهرمان اثر لرمان توف، با سجده نکردن در برابر آدم، از بهشت رانده و مطرود درگاه الهی

شد و راوی این طرشدگی را این چنین روایت کرده است:

«اهریمن تیره‌دل، آن روح مردود مطروح، در بسط زمین گناهکار پرواز می‌کرد و یادگارهای روزهای مبارک، ایام سعید و منزه، دسته دسته از خاطر او می‌گذشتند. یادگار همان روزهایی که او در مأوی و آشیانه روشنایی یک فرشته پاک تجلی کرد و می‌درخشید». (لرمان توف، ۱۳۰۱: ۲)

لرمان توف دو بار، به سبب انتقادها و اعتراض‌های خود به حکومت تزاری، از سن پطرزبورگ به قفقاز تبعید شد. طرد شدگی ابلیس حتی می‌تواند یادآور تبعید و طرد خود لرمان توف باشد:

«تا شدم منکوب نفرین الهی / سرد شد از بهر من آغوش پرمهر طبیعت... دیگران، آنان که یارانم بُند از دیریاز / در لباس و زینت پرزرق خویش / روی سر تاجی نهاده از طلا، در جنب و جوش / چه آمد بر سرم؟ همتای پیشین را کسی نشناخت / غرق یأس و نالمیدی بازخواندم / راندگانی را که بودندم نظیر». (لرمان توف، ۱۳۸۸: ۵۶)

۳-۳-۶. اعتراض

اعتراض، به مثابه جنبشی اجتماعی، در یکلیا و تنها‌یی/ او به دو گونه است: یکی اعتراض به یهوه که در تقابل دوگانه خدا - شیطان دیده می‌شود؛ دیگری اعتراض مردم اورشلیم به میکاوه‌شاه، به سبب حضور تاما را در شهر. شیطان نیز در خصوص سرنوشت انسان به خداوند معتبر است و شاید این همان بروز نمادین آرزوی نویسنده هست از اعتراض و تظاهراتی که باید در روز قبل از کودتا ارسوی مردم اتفاق می‌افتد (ایران‌زاده و عرش‌اکمل، ۱۳۹۸: ۱۴۳-۱۴۴). اعتراض مردم شهر به میکاوه برای حضور تاما را نیز می‌توان مابهایی برای اعتراض مردم ایران به حکومت شاهنشاهی برای حضور استعمارگران (انگلیس و آمریکا) دانست.

شیطان اولین اعتراض را به خدا دارد و معتقد است او آزادی عمل انسان را گرفته است: «آیا تو انسان نبودی که می‌خواستی راستگو باشی و صادق نبودی؟ اما یکلیا، آنجا که به تو وعده می‌داد، تو را از خانه عشقت، بی‌مقصد و مرده بیرون کرد». (مدرسی، ۱۴۰۰: ۲۴)

در اهریمن نیز، به طور نمادین، به اعتراض شاهزادگان روس به سیستم ارباب - رعیتی به نفع مردم دهقان اشاره شده که به قیام دکابریست‌ها منجر شد. نتیجه این قیام شکست، قتل و تبعید معتبرسان بود. لرمان توف در دو بخش از این منظومه به سیستم فئودالیسم و فئودال‌های استعمارگر روسیه اعتراض کرده و ابتدای اثرش، در توصیف کاخ گدال‌شاه گفته است:

«ساخته برای خود «گدال» پیر/ خانه‌ای بزرگ و بلند با حیاط وسیع.../ این همه حاصل کار و اشک برده‌گانی بود/ کز زمان‌های دور گشته‌اند مطیع». (لمانتوف، ۱۳۸۸: ۲۹) و یا در بخش پایانی «اهریمن»، از شخصی با عنوان «جَد گَدَال» نام برد که از یک سواشاره‌ای به موروثی بودن حکومت دارد و از طرفی استعمار و سبک زندگی آنان را یادآور می‌شود:

«یکی از اجداد گدال/ غارتگر رهگذران و دهات/ آن زمان که بیماری علیل اش کرد/ زمان تویه آمد و پشیمانی/ به کفاره گناهان گذشته/ قول ساختن کلیسايی را/ بر فراز صخره‌های خارابی داد/ جایی که فقط نفیر کولاك و بوران شنیده می‌شود/ جایی که فقط لاشخورها پرواز می‌کنند». (همان: ۷۰) در قسمتی شاهزاده سینodal که با کاروانی برای ازدواج با تامارا می‌رود با معبدی مقدس روپرتو می‌شود که طبق سنت، باید آن را عبادت کند و از گزند دشمنان درامان بماند؛ اما شاهزاده به سبب القای شیطان از این کار سر باز می‌زند و همین امر شکست او در جنگ با راهزنان و نهایتاً مرگش را رقم می‌زند. دکابریست‌ها نیز برای تغییر سیستم حکومتی که قرون طولانی به صورت فنودالیستی بوده‌است اعتراض و قیام کردند و با این اعتراض به سنت و سرپیچی از آن، نزاع بین حکومت و آنان اتفاق افتاد که نتیجه آن شکست، مرگ و تبعید بود:

«هم آنانی که سوی بزم می‌تازند/ و آنانی که در سودای پیکارند/ معبد را زیارت می‌نمایند/ دعا از خنجر و کین مسلمانان نگهبان است آنان را/ ولی این سنت اجداد را داماد منکر شد». (همان: ۳۴) لمان توف خود از طبقه اشراف بود؛ اما برای دهقانان می‌نوشت و هر چند خود در قیام شرکت نداشت اما دنباله‌روی عقاید آنان، بخصوص پوشکین، بود. اعتقادات لمان توف، هم در زمان زندگی درمیان اشراف سن پطرزبورگ و هم در سختی و تبعید در ارتش، هیچ‌گاه تغییری نکرد و این را می‌توان از آثارش دریافت. «قلعه اربابی» در قطعه زیر از «اهریمن» می‌تواند نماد کشور روسیه تزاری باشد: «لیک قلعه اربابی افسرده است/ سال‌هاست مهجور مانده/ چون پیرمردی بینواست/ که سوگوار دوستان و خانواده عزیز خود است». (همان: ۷۴)

۳-۲-۷. تقابل خیر و شر

قابل بین خیر و شر در کشمکش‌های مختلف رمان مدرّسی وجود دارد: عابد و عاشق، امنون به عنوان نماینده یهوه و عسaba به عنوان نماینده شیطان، میکاه به عنوان انسانی تقواپیشه و معتقد و عسaba به عنوان انسانی لذت‌جو و بی‌اعتقاد، تقابل بین میکاوه‌شاه و شائل به عنوان رعیت. همچنین

کشمکش‌هایی همچون کشمکش ذهنی میکاه با خودش، کشمکش ذهنی یکلیا با خودش، کشمکش امصیا با خودش، کشمکش‌های لفظی عسaba و امنون، کشمکش لفظی عازار و تامارا، کشمکش لفظی میکاه و امنون (زارع، ۱۳۹۴: ۶۵). در ابتدای داستان، پس از رانده شدن یکلیا از اسرائیل، شیطان، در چهره پیرمرد، با یکلیا، در کنار رود ابانه، گفت و گو می‌کند و از آن پس نیز داستان اصلی یعنی تقابل یهوه و شیطان روایت می‌شود:

«داستانی است از اورشلیم، از آن موقعی که از «او» اجازه گرفتم دو روز به من مهلت دهد تا اساس شهری را که نامش را با بیهت بر آن نهاده، در هم ریزم. آری دست‌های بزرگ و قادر من می‌توانست پلیدی‌ها را نشان بدهد، و «او» با غرور تقاضای مرا قبول کرد.» (مدرسی، ۱۴۰۰: ۲۹)

میکاشاه با هوس‌های درونی خویش نیز درگیر است:

«امیال کوچک وقتی به صورت هوس درآمدند، مردان بزرگ را بندۀ خود خواهند کرد.» (همان:

(۱۳۲)

او که دلبستۀ تamar شده، با شنیدن اخبار بلایایی که از طرف یهوه بر اورشلیم نازل شده است، درمیان دوراهی عقل و هوس، به عسaba، درمورد اطاعت از خدا یا هوس خود (عشق تamar) که سبب تردیدش شده می‌گوید:

«پسر عمومی من، آیا می‌توانی اقرار کنی که تو مضطرب نیستی؟ من وقتی عشقم را در مقابل اسراییل می‌گذارم، آنهایی که اکنون با خیال راحت در بسترهاشان خوابیده‌اند، به این امید که پادشاه بر سرshan سایه افکنده، بیچاره می‌شوم.» (همان: ۷۹)

میکاه عاقبت تسلیم هوس و مغلوب عشق تamar می‌شود و با برانگیختن خشم یهوه طوفان و وبا بر اورشلیم نازل می‌شود:

«قلب پادشاه به نگاه تamar آلوده شده بود و روح قانعش اکنون در مقابل آسمان دست بلند می‌کرد، همه‌جا تحریز بیش از وحشت به چشم می‌خورد و بعد همین تحریز فراموش شد و وحشت سراسر زمین مقدس را فراگرفت.» (همان: ۱۱۸-۱۱۹)

شیطان - نماد شر و مخالف تاریخی خدا - نیز به یکلیا از رازی می‌گوید که در وجود انسان به جای نهاده است: «مرا رها کن، یکلیا بگذار همراه آمدن آفتاب بگریزم که زیر آفتاب زشتی‌ها نمایان‌ترند.» (مدرسی، ۱۴۰۰: ۱۳۷)

میکاه و همه مردم اورشلیم، با ورود تamar، اعتماد به نفس خود را ازدست دادند. تamar تأثیر

خود را بر قلب و روح اورشلیم نهاده بود. همچنان که در ایران نیز پس از وقوع کودتای اهریمنی، با وجود ملی شدن صنعت نفت، سرخوردگی، تنهایی و ترس بر فضای جامعه دوباره سایه افکند: «میکاه بعد از آن حادثه، اگرچه او را پادشاه اسراییل می‌دانستند ولی او حتی بر افکار خود هم پادشاه نبود». (مدرسی، ۱۴۰۰: ۱۳۶)

لرمان توف تقابل خیروشور را در رویارویی فرشته نگهبان و اهریمن نشان داده است. فرشته نگهبان، به دستور خدا، برای بردن روح تامارا به بهشت می‌آید و اهریمن سدِ راهش می‌شود و خواستار روح تاماراست. در پی مجادله آنها، نهایتاً فرشته نگهبان روح تامارا را به بهشت می‌برد و اهریمن آرزوی خود برای خوشبختی نقش بر آب می‌بیند و نومیدانه به ذات متکبر خود برمی‌گردد و به تنهایی ابدی محکوم می‌شود:

«در وادی نیلگون خدایان / یکی افرشته قدسی / با طلایی بالهای خویش در پرواز بود / گرفته در آغوش و می‌برد همراه خود / گنه کرده‌ای از سرای سپنج / ... لیک ناگهان / روح دوزخی از حضیض برآمد و راهش ببست و ... نهیب زد: / «او از آن من است!» / روح گنه‌آسود تامارا / چسبیده بر سینه فرشته نگهبان / با دعا خود را ز وحشت می‌رهاند... رسول آسمانش داد پاسخ / دور شو از من ای روح افسردهٔ تشکیک! / تو پیروز شدی، کافیست / ... با چشم‌های سخت‌گیر خود، فرشته / به اغواگر نظر افکند / بال زد شادمان و در نور آسمان غرق شد / ابلیس مغلوب نفرین کرد / آرزوهای نابخرانه خویش را / دوباره در کائنات چون گذشته / متکبر و تنها ماند، بی‌عشق و بی‌امید!» (همان: ۷۱ - ۷۳)

۳. نتیجه‌گیری

در پژوهش تطبیقی حاضر، مضامین مشترک رمان یکلیا و تنهایی او و منظومه روایی «اهریمن» با توجه به پیش‌نمونه توراتی و متأثر از اوضاع سیاسی - اجتماعی زمانهٔ خالقان این آثار تحلیل شده است. سال‌های جوانی تقی مدرسی در ایران مصادف با کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ بود و او در اثرش کوشید احساسات جریحه‌دارشده نسل روشن‌نکر ایران پس از کودتا و گرفتار در فضای سانسور و خفقانی بعد از برکناری مصدق را به طور نمادین بازتاب دهد. او با بهره‌گیری از پیش‌نمونهٔ توراتی در اثرش به شخصیت‌های آن حیاتی تازه بخشید و مضامینی همچون تنهایی، نالمیدی، عشق، شب و ... را آفرید تا احساسات جامعه خود را بازتاب دهد. میخائل لرمان توف، شاعر معارض روس، نیز که در سال‌های حکومت تزار نیکلای اول می‌زیست، متأثر از دوگانگی و تفاوت طبقاتی جامعه و مشاهده

رنج دهقانان و ثروت قشر بالادست، شروع به مخالفت و نوشتن علیه حکومت خود کامه نیکلای اوّل کرد که نتیجه آن دوبار بعید به قفقاز و نهایتاً مرگ زودهنگامش بود. لرمان توف همواره مخالف فئودالیسم بود و این را به طور نمادین در «اهریمن» بازتاب داد. او نیز همچون مدرسی، به سبب سانسور حاکم بر جامعهٔ روسیه پس از قیام دکابریست‌ها، مجبور شد برای خلق اثرش به اسطوره تورات و شخصیت‌های آن پناه ببرد و دردهای بشری را در روایتی نمادین و نو ارائه دهد. هر دو نویسنده و شاعر از عهد عتیق بهره برده‌اند، هرچند مدرسی به میزان بیشتر و با اشارات پرنگ‌تری از نثر و شخصیت‌های کتاب مقدس استفاده کرده‌است. بهره‌گیری لرمان توف از پیش‌نمونه کتاب مقدس بسیار محدود‌تر است و بیشتر به برداشت‌های مضمونی اکتفا کرده‌است تا استفاده نمادین از شخصیت‌ها و مکان‌ها.

لرمان توف و مدرسی در دو جامعه با اوضاع نسبتاً مشابه زندگی کرده‌اند، هر دو شاهد مظالم حکومت شاهنشاهی و از روش‌نفرکرانی بوده‌اند که متأثر از جنبش‌های زمانهٔ خود نامیدی، تنها‌ی، سرخوردگی و طردشدن قشر روش‌نفرکرانی را درک کرده‌اند، و درنهایت به عنوان هنرمندانی صاحب‌قلم و آزادی طلب همین مضامین را در اثر نمادین خود بازتاب داده‌اند و با وجودِ بهره‌گیری از داستانی از عهد عتیق، روایتی جدید آفریده‌اند تا از مسیر آن مضامین سیاسی - اجتماعی دوران خود را بیان کنند.

منابع

- آبراهامیان، یرواند. (۱۳۹۹). *کودتا*. ترجمهٔ محمدابراهیم فتاحی. تهران: نشر نی.
- _____ . (۱۴۰۱). *ایران بین دو انقلاب*. ترجمهٔ محمدابراهیم فتاحی و احمد گل- محمدی. تهران: نشر نی.
- آبوغبیش، عبدالله. (۱۳۹۶). «مضمون‌شناسی اسطوره‌ای در ادبیات تطبیقی و کیفیت کاربست آن»، *پژوهش‌های ادبیات تطبیقی*. س. ۵. ش. ۲. صص ۱۵۸-۱۷۷.
- آیدلمان، ناتان یاکاولیویچ. (۱۳۸۴). *توطئهٔ علیه تزار*. ترجمهٔ سیدعلی محمد افتخارزاده. افزار: ابوت، پورتر. (۱۳۹۷). *سواد روایت*. ترجمهٔ روبا پورآذر و همکاران، تهران: اطراف.
- افشار، نیما و همکاران. (۱۳۸۷). «فرهنگ روس: ویژه‌نامه قرن طلایی ادبیات روسیه». نشریهٔ *رایزنی فرهنگی سفارت ج. ایران در فدراسیون روسیه*. ش. ۲۱. صص ۸۲-۸۳.

- الغمری، مکارم. (۱۳۷۸). *تأثیر فرهنگ اسلامی بر ادبیات روسیه*. ترجمه موسی بیدج. تهران: سازمان تبلیغات اسلامی، حوزه هنری.
- ایرانزاده، نعمت‌الله و شهناز عرش‌اکمل. (۱۳۹۸). «برساخت‌های اندیشگانی دوگانه امید و نامبیدی در نسبت با تحولات اجتماعی در رمان یکلیا و تنها ی او». *پژوهش زبان و ادبیات فارسی*. ش ۵۵. صص ۱۲۷-۱۵۳.
- باکر، تراویک. (۱۳۷۳). *تاریخ ادبیات جهان*. ترجمه عرب‌لی رضایی. ۲ جلد. تهران: فرزان روز.
- پراور، زیگبرت سالمان (۱۳۹۸). *درآمدی بر مطالعات ادبی تطبیقی*. ترجمه علیرضا انوشیروانی و مصطفی حسینی. تهران: سمت.
- پور‌حمدالله، محمد. (۱۳۹۰). «تأثیرپذیری نیما و شهریار از منظومه اهریمن اثر لرمان توف». *تاریخ ادبیات*. س ۳. ش ۶۴. صص ۲۹-۴۹.
- تسلیمی، علی و همکاران. (۱۴۰۰). «بررسی مفهوم «دیگری» در نمایشنامه دربسته اثر سارتر و رمان یکلیا و تنها ی او اثر تقی مدرسی از دیدگاه فلسفه وجودی سارتر». *مطالعات و تحقیقات ادبی*. س ۱۲. ش ۱۹. صص ۷-۲۸.
- حسینی، مریم (۱۳۹۶). *مکتب‌های ادبی جهان*. تهران: فاطمی.
- دهباشی، علی و تقی مدرسی. (۱۳۷۴). «گفت‌و‌گو با تقی مدرسی». کلک. ش ۶۱-۶۴. صص ۲۷۰-۲۸۶.
- رضاقلی، علی. (۱۴۰۱). *جامعه‌شناسی نخبه‌کشی*. تهران: نشر نی.
- زارع، زهرا. (۱۳۹۴). «بررسی ساختارگرایانه آثار تقی مدرسی (یکلیا و تنها ی او، شریف‌جان شریف‌جان، آدم‌های غایب). پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه پیام‌نور شیراز.
- سپانلو، محمدعلی. (۱۳۸۱). *نویسنده‌گان پیشرو ایران: از مشروطیت تا ۱۳۵۰ (تاریخچه رمان، قصه کوتاه، نمایشنامه و نقد ادبی در ایران معاصر)*. تهران: نگاه، امیرکبیر.
- شیری، قهرمان (۱۳۸۳). «بازتاب عصر عتیق و نثر توراتی در آثار تقی مدرسی». *پژوهش‌های ادبی*. زمستان. ش ۶. صص ۸۵-۱۰۲.
- صادقی، زینب و مرضیه یحیی‌پور. (۱۳۸۹). «تأثیر اسلام و فرهنگ شرقی بر آثار میخائیل لرمان توف (نویسنده قرن طلایی ادبیات روسیه)». *ادبیات تطبیقی*. س ۱. ش ۲. صص ۲۳۹-۲۵۶.
- فادر، کیم براون. (۱۳۸۵). *روسیه*. ترجمه مهسا خلیلی. تهران: ققنوس.

- قاسمزاده، علی و الهه جعفری هرفته. (۱۳۹۲). «بازخوانش بینامتنی رمان اسطوره‌ای یکلیا و تنها‌یی او نوشه تقی مدرسی». *پژوهش‌های ادبی*. س. ۱۰. ش. ۳۹. صص ۱۱۳-۱۳۲.
- قبادی، حسینعلی و همکاران. (۱۳۹۵). «تحلیل اسطوره‌ای رمان درد سیاوش با نگاه به تأثیر کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ در بازتاب اسطوره‌ها». *ادبیات عرفانی و اسطوره‌شناسی*. س. ۱۲. ش. ۴۲. صص ۲۰۹-۲۳۵.
- کادن، جی. ای. (۱۳۸۰). *فرهنگ توصیفی ادبیات و نقد*. ترجمه کاظم فیروزمند. تهران: شادگان.
- گیترمن، والنتین و فاروق خارابی. (۱۳۷۵). «نکاتی درباره ادبیات کلاسیک روسیه». *ارغون*. ش. ۹-۱۰. صص ۳۳۱-۳۵۰.
- لرمان توف، میخائل. (۱۳۰۱). «اهریمن»، ترجمه عبدالحسین تیمورتاش ملقب به سردار معظم خراسانی. *نویهار*. س. ۱۳. ش. ۱-۳.
- لرمان توف، میخائل یوری یویچ. (۱۳۸۸). *گزیده اشعار شورانگیز لرمان توف*. ترجمه بابل دهقان آیکنار. تهران: نخستین.
- مانتیفوری، سایمن سیبیگ. (۱۴۰۱). *رومان‌های ۱۶۱۳ تا ۱۹۱۱*. ترجمه علی اکبر قاضی‌زاده. تهران: کتابسرای تندیس.
- مدرسی، تقی. (۱۳۶۸). «قدماء اسمش را گذاشتند خوف و رجا». *کیهان فرهنگی*. س. ۶. ش. ۷۰. صص ۲۵-۲۶.
- مدرسی، تقی. (۱۴۰۰). *یکلیا و تنها‌یی او*. تهران: فرهنگ جاوید.
- موسی‌پور، عاطفه. (۱۳۹۵). «اسطورة همزادان در رمان‌های معاصر فارسی (با تکیه بر رمان‌های بوف کور، یکلیا و تنها‌یی او، ملکوت و پیکر فرهاد)». *پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه پیام‌نور* رشت.
- میرسکی، د.س. (۱۳۵۴). *تاریخ ادبیات روسیه*. ترجمه ابراهیم یونسی. تهران: امیرکبیر.
- میرصادقی، جمال. (۱۳۹۴). *عناصر داستان*. تهران: سخن.
- میرعبدیینی، حسن. (۱۳۷۷). *صدسال داستان نویسی ایران*. ۴ جلد. تهران: چشم.
- نارچاتوف، سرگئی. (۱۳۷۰). «لرمان توف؛ زندگی کوتاه، دستاوردهای بزرگ»، ترجمه یوسف قبیر، *دبستان*، ش. ۲۵، صص ۴۴-۴۷.
- نجف‌زاده، مهدی و همکاران. (۱۳۹۲). «سیر تحول مفهومی «شب» در شعر فارسی؛ از نماد

عرفانی تا استعاره سیاسی به عنوان نمادی بومی». پژوهش زبان و ادبیات فارسی. ش. ۳۰. صص ۹۵-۱۲۱.

- نصیری گهراز، سید محمد. (۱۳۹۴). «بررسی و تحلیل عناصر داستانی رمان یکلیا و تنها یی او و پری نخلستان»، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد خلخال.
- نفیسی، سعید. (۱۳۶۷). تاریخ ادبیات روسی (تا پایان دوره پیش از انقلاب). تهران: چاپخانه خواجه.
- یحیی‌پور، مرضیه. (۱۳۸۵). «علل وجود عنصر تنها یی در آثار میخائیل لرمان توف». پژوهش زبان‌های خارجی. ش. ۳۴. صص ۱۰۵-۱۱۸.
- یحیی‌پور، مرضیه و زینب صادقی سهل‌آباد (۱۳۹۰). لرمان توف و مشرق‌زمین. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی. (قابل دسترسی در نرم‌افزار کتب الکترونیک طاقچه)